

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

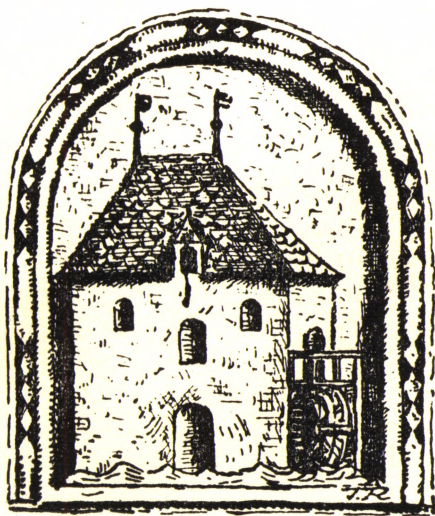
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXXIV

SOTTRUP SOGN

AF
J. RABEN

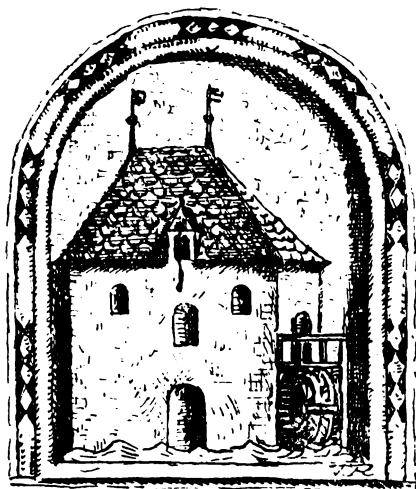
UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I SØNDERBORG BOGTRYKKERI . SØNDERBORG

1955

FRA ALS OG SUNDEVED

HEFTE XXXIV

SOTTRUP SOGN

AF
J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I SØNDERBORG BOGTRYKKERI . SØNDERBORG
1955

INDHOLD:

Oldtidsminder i Sottrup Sogn	5
Sottrup Kirke	20
Sognets Krigergrave	33
Minder fra 1864	43
Mindestenen for Sognets Faldne i Ver- denskrigen 1914—18	48
Sandbjerg	50
Snogbæklund	55
Sottrup Skole	55
Folkeminder og Sagn	58

OLDTIDSMINDER I SOTTRUP SOGN

I Sognet findes omkr. 70 Oldtidsminder. De fleste ligger omkring Nydam Mose og paa Sydsiden af Snogbækken. Mindre Højsamlinger ligger syd for Øster Sottrup og ved Baasaa; i sidstnævnte ses Tomter af to Langdysser. 6 Høje har ligget NØ for Øster Snogbæk. De andre ligger enkeltvis spredt i Sognet, hvis nordvestlige Del næsten er blottet for Oldtidsminder. De fleste er Stenaldergrave og med faa Undtagelser er de overpløjede og mange næsten helt udjævnede.

Bevaret er kun »Trolldhøj« ved Sandbjerg, en Rundhøj i Sandbjerg Storskov, en Høj, omend udgravet, dog ret anelig, i Snogbæk Østerskov, og en lille smuk Rundhøj i Skoven lige ved Sottrupskov.

»Trolldhøj« ved Sandbjergløkke staar med en pragtfuld

Trolldhøjen ved Sandbjerg

Gruppe af gamle Egetræer. Den nordre Højfod er afskaaren af Landevejen. Højen hører under Sandbjerg, den blev for nogle Aar siden fredlyst af Godsejer, Overretssagfører Knud Dahl, Sandbjerg.

Navnet »Troldhøj« siger, at der knytter sig Sagn til den. Der skal bo Nisser i Højen og gamle Folk og Vejfarende vil have set, at den lille Troldmand Nis Puk i Middagstimerne har ligget og solet sig paa Højen. Endnu for kun en Menneskealder siden holdt Børn ikke af at gaa alene forbi Højen, endskønt man vidste, at Nis ikke gjorde Mennesker Fortræd, — i hvert Fald ikke gode Mennesker.

I Sandbjerg Storskov ligger en anselig Høj. Den har et Tværmaal af ca. 18 Meter, Højden er ca. 1,30. En lille Sænkning i den ene Højside kan tyde hen paa en tidligere Gravning. Graven i den synes dog ikke at være forstyrret. En smuk Kreds af Randsten omgiver Højen. Ogsaa denne Høj har Godsejeren ladet fredlyse.

I Snogbæk Østerskov ligger »Sprattensborgs Høj«, en Rundhøj med et Tværmaal af 18,— m i Ø.-V. og 20,— m i S.-N. Højden er ca. 1,60 m. I Højens nordøstlige Side er et stort Hul udgravet til Bunds. Her har vistnok været et Stenkammer. Randstenene er alle borte. Højen tilhører Gaardejer Sandager i Snogbæk.

Den smalle Mark mellem Skoven og Als Sund kaldes »Sprattensborg«, efter den har Højen sit Navn. Her skal i gammel Tid have ligget en Borg, men der er ikke Spor at se. Den nævnes ikke i Historien, kun Navnet og et Folkesagn er tilbage. Man har i Fordumsdage set en sortklædt Kvinde gaa omkring paa Stedet. Det skal have været én af Borgfruerne paa Sprattensborg, der »gik igen«, men Grunden til at hun ikke kunde finde Hvile, vidste ingen. Det skal allerede være et Par Hundrede Aar siden, at Genfærdet blev manet i Jorden af Sottrup Præst.

Lidt nordvest for »Sprattensborg Høj« ud mod Skovkanten, ses Spor af tre Højagre, der vistnok kan føres tilbage til en tidlig Middelalder. Om disse Agre kan have

nogen Tilknytning til »Sprattenborg« kan ikke siges, da en nærmere Undersøgelse ikke har fundet Sted.

I »Sønderj. Stednavne«, Sønderborg Amt, p. 40, skrives, »at Navnet rimeligvis er en Omdannelse af det poetiske »Brattingsborg«, der forekommer over hele Norden som Navn paa Borge og Voldsteder (Brattingsborg paa Samsø) en Form, der i saa Fald beror paa en senere Omdannelse«.

En lille smuk Høj i Skoven ved Sottrupskov, tilhørende Gaardejer Johan Lyck, Øster Sottrup. Den har et Tværmaal af 7,— Meter og er ca. 0,50 m høj. En smuk Krans af 27 Randsten omgiver Højen. Den blev restaureret af Sønderborg Museum i Sommeren 1940. En Del Randsten, der var dækket af Skovmulden og tildels væltet eller forskubbet af Trærødder, blev afrenset og sat paa Plads. Nu ligger Højen igen som et lille smukt Oldtidsminde-mærke, et af de faa, der er bevaret i Sundeved.

Landmand Jens P. Petersen, Snogbækskov ejer en Mark, der kaldes »Tre Høje«. Der har ligget tre store Gravhøje, den ene har ligget inde i Skoven, hvor Højningen endnu ses, den anden ligger som ret stor Tomt i Skovhegnet, medens den tredie, der laa paa Marken er helt udjævnet. Jens P. Petersens Fader har omkr. 1880 afgravet Højen og fjernet store Sten fra den. Senere er der gravet Mergel paa Stedet, saa der nu er en lille Sænkning, hvor Højen har ligget.

I Foraaret 1927 stødte Landmand Anders Christensen, Baasaa, ved Pløjning over en svag Højtomt paa den til Præstegaarden hørende Mark »Neder Endeløs« paa en Stensætning, som viste sig at være en Grav. Den indeholdt to smukke Flintdolke, en glatsleben Flintkugle og en Harpiksmasse, formet som et Dyr. —

I den ene Side af Højtomten stod et Bronzealders Gravkar, der dog blev fuldstændig ødelagt. Stenalderfundet blev givet til Museet paa Sønderborg Slot.

Nord for den inderste Vig af Nydam Mose ligger en Samling af 9 overpløjede Gravhøje. Tre Tomter ligger i den Gaardejer Asmus Lyck tilhørende Mark »Brohøje«. Der stødte Ejeren ved Foraarspløjningen 1918 paa Sten,

han underrettede Museet i Sønderborg, som foretog en Undersøgelse. Alle tre Grave, som var fra Stenalderens sidste Tid, var dog stærkt ødelagte af Ploven og Stenene tildels reven op. Den ene var desuden forstyrret ved, at en gammel Dræneringsgrøft var ført igennem den. Stensætningen i den anden indeholdt intet, lidt udenfor Graven fandtes en Pilespids med Modhager. — I den tredje Højtomt var Graven bedst bevaret. Den bestod af en oval Stenpakning fra haand- til hovedstore Sten. I Midten var den udlagt med mindre Stenskærver og paa dette Lag fandtes to tyknakkede Flintøkser og to Knive af Flint. Paa den førstnævnte Grav havde Ejeren ved Pløjningen fundet en stor gennemboret Granithammer. Fundene opbevares paa Sønderborg Slot.

Paa Gaardejer Alexandersens Mark nord for Øster Sottrup blev der i Foraaret 1935 gravet Randsten op omkring Foden af en Højtomt. I den ene Sten var en rund Fordybning, 13 cm i Tværmaal og ca. 6 cm dyb. Antagelig har den været brugt som Kværn. I Højens Overflade fandtes en Del brændt Flint, der tyder paa, at der har været en Grav fra Stenalderen.

I Højens Nordvestside, tæt ved Randstenene var en Stenpakning (ca. 2,5×1,5 m) revet op. Brændte Ben, der laa spredt omkring Stedet lader formode, at her har været en sekundær Begravelse fra Bronzealderen. Om Fund vides intet.

I en Højtomt paa Gaardejer P. Jørgensens Mark i Øster Sottrup fandtes 1934 en lille Stenkant med Skaar af et Bronzealderkar. — Graven var forstyrret fra tidligere Tid.

Mange Steder i Sognet har man fundet Bopladskultur fra den romerske Jernalder.

EN VIKINGEGRAV VED KASMUSMØLLE

I December 1912 fandt man i en Gaardejer Andreas Lorenzen-Avnbøl tilhørende Grusgrav ved Kasmusmølle et Gravsted fra Vikingetiden. En Rytter var begravet med sin Hest og rigt udstyret med Gravgoods. — Da Sønderborg Museum blev tilkaldt, var Graven ødelagt, Grav-

godset var tildels taget op og Knoglerne af Mand og Hest var kastet tilside. Det var derfor ikke muligt at rekonstruere Graven. —

Af Gravgoods blev fundet: 1 Jernsværd eller Dolk, 40 cm langt og 3,5 cm bredt, to Stigbøjler og to Sporer, en rund, flad Jernskive, 4,5 cm i Tværmaal med et rundt Hul i Midten og flere Nitter, Jernbidsel og en Jernbøjle af en Spand.

Ved Gennemøgningen af den udkastede Jord fandtes endnu en del Genstande, deriblandt en 18 cm lang Jernkniv med Rest af Træskaftet, 3 Jernspænder, nogle Brudstykker, antageligt af et Bæltespænde, Pilespidser og en Del Træstumper med Jernbeslag, som vistnok hidrører fra Spanden.

Gravens Retning var Øst-Vest, med Hovedenden mod Vest, den laa ca. 1 Meter under Overfladen. Efter Arbejdernes Udsagn laa Sværdet paa Brystet, Stigbøjlerne og Sporerne ved Fodenden.

Paa Marken, hvis Navn er »Møllehyg«, skal der have ligget tre Gravhøje. Denne Grav var i den midterste Høj.

Det var Gaardejer Chr. Hanssen-Nørremølle, der først hørte om Fundet og som sørgede for, at det blev overladt til Museet i Sønderborg.

Folkemunden fortæller, at man en Del Aar før gjorde et lignende Fund i en Grusgrav nordvest for Kasmusmølle. Der var ogsaa Sværd, Sporer og Stigbøjler, men ingen interesserede sig for Fundet, og det gik tabt. —

OLDTIDSFUNDENE I NYDAM MOSE

Om de store Fund fra Folkevandringstiden i Nydam Mose fortæller fhv. Minister H. P. Hanssen i »Hejmdal« i 1952. No. 111—113. Hans Fødehjem, Nørremølle, ligger i Mosens umiddelbare Nærhed og med den store Interesse, H. P. Hanssen altid har vist for disse Fund og med det nøje Kendskab til Nydam Mose og dens Omgivelser er ingen bedre egnet til at fortælle derom. H. P. Hanssen skriver:

»Min Bedstefader ejede Gaardene Nørremølle i Sottrup og Ravnskobbøl i Dybbøl Sogn. Paa Nørremølle drev han

desuden i Forbindelse med en betydelig Landhandel, Maltgøreri og Brændevinsbrænderi med Eksport til Norge for Øje. Til disse sidste Virksomheder havde han Brug for meget Brændsel. Baade Nørremølle og Ravnskobbel havde Lodder i Nydam Mose. Der blev her drevet Tørveskær af Lodsejerne, men Vandstanden var saa høj, at de kun i meget tørre Somre naaede ned til Mosens Bund. Min Bedstefader konstruerede imidlertid en Vandsnegl, som satte ham i Stand til at udnytte Mosen til Bunds, og ved Tørveskær i Trediverne i forrige Aarhundrede fandt han en Mængde Oldsager paa Mosens Bund. Ingen tillagde imidlertid den Gang disse gamle Skjolde, Sværd og Spyd videre Værd. Drengene fik dem at lege med, og min Fader og mine Farbrødre har ofte fortalt, hvorledes de i Drengæarene legede deres Soldater- og Krigslege med Vaaben fra Nydam Mose.

Men der er ogsaa langt tidligere fundet Oldsager i Nydam. Min Fader havde en Farbroder Jørgen Hanssen, født 1772, der allerede som femten Aars Dreng kom til Egernførde for at lære Handelen hos en Slægtning af den daværende Degn i Sottrup. Efter udstaaet Læretid gik han til Hamborg, hvor han fik Ansættelse i en Bank og senere nedsatte sig som Vekselerer. Han blev hurtigt en velhavende Mand, men mistede senere sin betydelige Formue, i 1812—13, da Franskmændene besatte og brandskattede Hamborg. I 1824 skrev han i et endnu opbevaret Brev til min Bedstefader, at han sendte sin ældste Søn, den senere bekendte Agrarhistoriker, Professor i Nationaløkonomi ved Universiteterne i Göttingen og Berlin, Georg Hanssen, til Sundeved, for at han kunde lære sin Faders Slægt og Hjemstavn at kende. Af dette Brev, hvis Retskrivning er præget af Brevskriverens sønderjydske Modersmaal, som han griber tilbage til, hvor han paa Grund af sit lange og uafbrudte Ophold i Tyskland savner danske Ord, aftrykker jeg her med Brevskriverens Retskrivning følgende Afsnit, som viser hen til Oldsagsfund i Nydam Mose, fra en Tid, da han selv i Slutningen af det 18. Aarhundrede som Dreng færdedes i og ved Mosen:

Hamborg, d. 18. July 1824.

Kiere Christen.

— — — Ved den Lejlighed nu, at min ældste Søn rejser derhen for at besøge og lære sine Forvandre kiende og tillige at bese Egnen og Stedet, hvor sin Fader er født, kan jeg ikke undlade at skrive dig nogle Reie. ¹⁾

Jeg har i sin Tid hørt med stor Fornøjelse, at det gaar Dig god, hvorfor Du vil takke Gud. Med mig vil det endnu slet ikke gaa, og det staar i dette Øjeblik skitter med min Fortjeneste end nogen Tid. Dog haaber jeg med Guds Hjælp at slaa mig igennem og faa et Par Sønner ²⁾ opdragne, som til min Fornøjelse slaar til dette godt ind, især de to ældre, hvoraf Du nu faar den ene at se. Men nu vær saa god kiere Broder at tage ham saa venlig imod, som om jeg var det selv.

— — — han tænker at blive omtrent 14 Dage hos Eder og paa Als. Kan Du forhielpe ham imellem til en Hest, at han kan ride, saa gør Du ham den største Fornøjelse. Viis ham noget omkring paa Marken og fortæl ham alt, som gør Eders Egn mærkværdig, f. E. om de udgravne Sager fra Fordumstiden, og see til, at Du kan forskaffe ham nogle deraf, som han kan opbevare til et angenemt Minde.

Faar Du nogen Tid, saa skriv mig med ham tilbage og meld mig, hvor det staar til i Dit Familie og hvorledes det gaar med alle Dine Bedrifter, men klag derved ikke mere som er nødvendig, thi skit er de nu alle vegne.

Vær hermed hiertelig hilset og hils ogsaa meget venlig Din Kone og Dine Børn fra

Din tro Broder

Jürgen Hanssen.

¹⁾ Reie — sønderjydsk Dialekt, Rader, Linjer.

²⁾ Georg Hanssen, se Side 10, og Fritz Hanssen, som i 1848 sammen med Historikeren Theodor Mommsen redigerede »Schleswig-Holsteinische Zeitung«, men senere efter at Reaktionen havde sejret i Tyskland, gik til Amerika.

Brevskriveren havde kun et Par Gange været paa ganske korte Besøg i Sundeved, siden han i 1787 forlod sin Hjemstavn. Der er ingen Tvivl om, at det er Oldsagerne fra Nydam Mose, som man plejede at finde i de tørre Somre, som han her tænker paa.

I sin Beskrivelse af »Nydam Mosefund 1859—1863« anfører Professor Engelhardt, at »i Mandsminde er der ved Tørveskær paa forskellige Steder fundet Oldsager«, og at »enkelte Jernvaaben af Landsbysmeden omdannedes til Knive, hvis Fortrinlighed rostes, mens et Broncespænde i længere Tid gjorde Tjeneste i et Skjødskind.«

Men der er i Virkeligheden fundet Oldsager i Mosen langt tidligere.

Efter min Bedstefaders Død overtog min ældste Farbroder Jørgen Hanssen, Sognefoged i Dybbøl og mellem Krigene Stænderdeputeret, Ravnskobel, mens min Fader overtog Nørremølle. I 1857 foretog de i Fællesskab en Rejse til København, hvor de blandt andet aflagde et Besøg i Oldnordisk Museum, som faa Aar i Forvejen var blevet aabnet i Prinsens Palais. Min Fader har fortalt mig, at de her stærkt betagne standsede ved Vaaben lignende dem fra Nydam Mose, som de havde leget med i deres Drengaar, og at de, da de fik Øje paa en gammel venlig Mand, som i Nærheden gav et Selskab Oplysninger om nogle andre Oldsager, spurgte ham, hvor gamle disse Vaaben var, idet de tilføjede, at de havde fundet mange af den Slags Vaaben i en Mose i deres Hjemstavn.

Den gamle, venlige Mand var, som det senere oplystes, Oldnordisk Museums Grundlægger, Konferensraad Chr. J. Thomsen. Han besvarede straks interesseret deres Spørgmaal med et andet: »Saa, — hvor er De da fra?« De fik lige svaret: »Fra Sundeved«, men derpaa rettede det andet Selskab paany nogle Spørgsmaal til ham, og de fjernede sig, uden at Samtalen blev fortsat.

Den gamle Oldgranser havde, som han senere paa et Besøg i Sundeved fortalte, gennemstøgt Museet efter dem uden Held. Han skrev da til Apoteker Henningsen paa Graasten, som samlede Oldsager til Museet fra denne Egn, at der havde været nogle Mænd fra Sundeved i Oldnordisk

Museum, som kendte en Mose, hvori der var fundet mange Oldsager. Apoteker Henningsen svarede kort og godt tilbage: »En saadan Mose findes ikke i Sundeved, thi saa vilde jeg kende den.«

Imidlertid var det saa heldigt, at min Farbroder atter fandt nogle Oldsager i Nydam ved Tørveskær i 1858, og nu var Interessen for Museet og Forstaaelsen af dets Betydning vakt. Han indsendte derfor Fundet til Oldsags-samlingen i Flensborg, og dermed var Forbindelsen oprettet. Kort efter kom Adjunkt Conr. Engelhardt, den senere bekendte Professor, som da var ansat ved Latin-skolen i Flensborg, til Sundeved for at indsamle Efterretninger om Nydam Mose.

Aaret efter begyndte saa de store Udgravninger, som derefter under Ledelse af Engelhardt fortsattes i de følgende Somre indtil 1863. Der blev i disse Aar fremdraget meget righoldige Fund. To store Vikingebaade, en Ege-træsbaad til 28 Aarer, 75 Fod lang og 10 Fod 6 Tommer bred, som nu findes i Kiel, og en Fyrretræsbaad, omtrent 50 Fod lang, som desværre blev ødelagt under Krigen. I Forbindelse med Baadene fandtes Aarer, Ror, Øsekar, Koste m. m. Endvidere fandtes der Smykker til personlig Brug, Bronzefibulaer, spiraldrejede Hægter af Sølv, Knapper, Perler af Glas, Rav og Mosaik m.m.m. og en Mængde Vaaben, deriblandt 70 Skjoldbuler af Jern, enkelte af Bronze, en af Jern med guldbelagt Sølvbeklædning og 106 Jernsværd, deraf 93 demaskerede i forskellige Mønstre. Paa flere fandtes Fabriksmærker og Indskrifter med latinske Bogstaver i Stempler, paa en enkelt Jernklinge Runer indlagt med Guld. Haandtagene var af Træ undertiden belagt med Sølvbaand, Ben eller massivt Bronze. Endvidere fandtes der 552 Jernspydspidser af forskellige Former, 36 Træbuer, Pilespidser af Jern og Ben, 76 Jernknive, 37 Jernøkser, 34 romerske Sølvmønter, prægede i Tiden fra 69—217 efter Kr. F. og meget mere, deriblandt forhuggede Hoveder og Ben af tre Hingste.

Udgravningerne fulgtes med megen Interesse af Kong Frederik VII, som to Gange gæstede Mosen under Udgravningerne, sidste Gang den 27. Oktober 1863, faa Uger

før hans Død. Det meste af Fundet blev indlemmet i Flensborgsamlingen, som efter Krigen blev flyttet til Kiel. En mindre Del af Oldsagerne, som var i Kongens Privateje, findes dog nu i Nationalmuseet.

Under Krigen, som kort efter udbrød, huggede preussiske Soldater den lige optagne Fyrretræsbaad i Stykker og brugte Plankerne til Brændsel. En tysk Prins, der tjente som Officer i den preussiske Hær, lod foretage Gravninger, men af ukyndige Folk. Og da han ikke fandt Guld- eller Sølv-sager, tabte han hurtigt Interessen. De af ham fremdragne Oldsager — det drejede sig om en betydelig Mængde — blev splittede til alle Sider. Derefter var der længe stille om Mosen.

II.

Min Interesse for Oldsagerne i Nydam blev tidlig vakt. Under de store Udgravninger var Professor Engelhardt kommen meget i mit Hjem, hvor han omtaltes som en kær Husven. Hans Portræt fandtes i flere Udgaver blandt Familiebillederne, og han havde med egenhændig Dedication foræret min Fader sit store rigt udstyrede Værk om »Nydam Mosefund 1859—1863«, som jeg studerede flittigt i mine Drengaar. Og ofte blev der ved Familiesammenkomster fremdraget interessante Træk fra Udgravningerne, der stod i en særlig Glans, ikke mindst paa Grund af Kong Frederik VII gentagne Besøg paa Mosen og den Vennesælhed, hvormed han under disse Besøg var kommen Befolkningen i Møde.

Hvert Aar i April Maaned, naar Gedden staar, gennemstrefede jeg næsten daglig Mosen med min Fiskestang for at snøre Gedder, hvoraf der fandtes mange i Tørvegravene. Her traf jeg stadig sammen med min gamle Ven Povl Adam, som boede i et lille Hus ved Randen af Mosen, og havde været Forarbejder, da de store Udgravninger fandt Sted.

Professor Engelhardt omtaler i sit Værk, at et ca. 1700 Aar gammelt Broncespænde, som var bleven fundet i Mosen, i længere Tid havde gjort Tjeneste i et Skjoldskind. Med den Sag forholder det sig saaledes: Frederik

VII sad i sin Lænestol ved Tørvegravens Rand og fulgte opmærksom Optagningen af nogle Oldsager. Povl Adam som særlig havde vundet hans Yndest, stod i Nærheden ivrig optaget af Arbejdet med Ryggen imod ham. Pludselig raabte Kongen: »Povl, Povl! — kom herhen.« Povl gik straks hen til ham. Vend Dig om, sagde Kongen og tog en Pennekniv op af Lommen. Povl snurrede rundt paa Hælen, og Kongen skar nu under megen Morskab og Munterhed et Broncespænde af Povls Skødskind og stak det i Lommen. Det havde Povl fundet ved Tørveskær for en Del Aar siden og fundet brugeligt, mens han kastede andre Oldsager bort som ubrugeligt Bras.

Naar jeg mødtes med Povl Adam paa Mosen, talte vi om Udgravningerne. De betegnede Glanspunktet i hans Liv. Og han drømte stadig om, at Danskerne skulde komme tilbage og optage Udgravningerne paany. Han sad inde med megen Viden om Mosen, men Professor Engelhardt havde indskærpet ham Tavshed. Nu og da fik han Besøg af Tyskere, som søgte at udfritte ham. Overfor dem var han imidlertid tavs som Graven: Oldsagerne skulde bevares, til de rette Folk kom.

En Dag, da jeg atter gik paa Mosen og snørede Gedder, kom Povl ud til mig, og han var da mere meddel-som, end han plejede. Det varede ham for længe, inden Danskerne kom. Han var nu gammel, og han var bange for, at han vilde gaa bort, inden Danskerne kunde foretage nye Udgravninger. Han forsikrede mig da, som saa ofte før, at der endnu laa mange Oldsager i Mosen, og tilføjede, at han en Gang var stødt paa en tredie Baad og havde haft Stævnen af den afdækket. Men han havde straks dækket den til igen, for at Tyskerne ikke skulde opdage den. Han viste mig Stedet, hvor den laa. Vi stødte min Fiskestand ned gennem den bløde Tørv, og jeg stødte paa Træ i en ret stor Omkreds. Men jeg kunde selvfølgelig ikke afgøre, om det, som Povl paastod, var en Vikingebaad eller kun Træstammer. Jeg afmærkede den Gang Stedet. Men da jeg en Del Aar senere søgte efter Mærkerne, var de forsvundne, og jeg kan nu ikke mere paavise Stedet.

I Foraaret 1888 bosatte jeg mig i Sønderborg. En Dag i Juli Maaned hørte jeg i Byen, at Gaardejer Nikolaj Jørgensen i Sottrup havde fundet en hel Del Sølv-sager i Nydam, og at han havde været hos en af Byens Guld-smede for at faa Metalværdien takseret. Jeg tog straks til Sottrup, indsamlede nærmere Oplysninger og rejste endnu samme Nat til København, hvor jeg straks opsøgte A. D. Jørgensen, hos hvem jeg kom meget, for at raad-føre mig med ham om, hvorledes vi bedst kunde bjerge Fundet til Oldnordisk Museum. Vi gik sammen til Direk-tør Sophus Møller, der stillede et Beløb til min Raadig-hed, som satte mig i Stand til i al Stilhed at købe hele Fundet for en Sum, der laa betydeligt over Oldsagernes Metalværdi.

Jeg rejste samme Nat tilbage, direkte til Sottrup, op-søgte Nikolaj Jørgensen i hans Hjem og købte Oldsagerne af ham. Men nu vilde Ulykken, at han havde ladet dem ligge hos en tysk Gæstgiver i Sønderborg, hvor han plejede at spænde fra. Jeg gik straks ud til Gæstgiveren og bad om at faa de deponerede Oldsager udleveret, da jeg havde købt dem. Han var imidlertid fiffig nok til at lugte Luntten og sagde, at han ikke kunde udlevere Værdi-sager, som var ham betroet, uden Ejerens skriftlige eller mundtlige Ordre. Jeg tog da tilbage til Sottrup om Efter-middagen, men traf ikke Nikolaj Jørgensen hjemme. Imidlertid var Gæstgiveren straks gaaet til den tyske Redaktør la Motte for at fortælle ham, at der var Fare for, at Oldsagerne gik nordpaa. De fik hurtigt oplyst, at Nicoclaj Jørgensen var Optant og fik samme Dag en Embedsmand til at skrive til ham, at han risikerede at blive udvist, hvis han overlod mig Oldsagerne. I hans egen Interesse raadede man ham derfor indtrængende til at stille Oldsagerne til den preussiske Landraads Disposi-tion. Da jeg om Mandagen kom til Sottrup, viste Nikolaj Jørgensen mig dette Brev, som var bleven ham overbragt ved Bud. Jeg søgte at stive ham af, men han trak sig for-

skræmt tilbage fra Handelen. Fundet gik sydpaa, og denne Gang kunde Tyskerne sige: Han tabte — vi vandt!

III.

Dette Fund, som Museumsinspektør Hans Kjær har beskrevet i »Nordiske Fortidsminder 4. Hefte«, omfattede oprindelig ca. 100 Stykker, som næsten alle var af Sølv, med vidtgaaende Anvendelse af Forgyldning, Niellering og anden Udsmykning. Henved 20 Stykker kom i Privat-eje og er forsvunden. 77 Stykker, nemlig 11 Mundblik, 11 Dupsko, 2 Beslag til en Sværdrem og forskellige mindre Genstande, er havnede i Museet i Flensborg.

Fundet var gjort paa et Sted, hvor der, saavidt det kunde oplyses, ikke tidligere var fundet Oldsager. Det laa i et langt højere Moselag, end de tidligere fundne Oldsager havde ligget, og dertil samlet i en Bunke. Hans Kjær er tilbøjelig til at mene, at det drejer sig om et selvstændigt Fund af senere Dato. Jeg dannede mig den Gang efter de Oplysninger, jeg kunde fremskaffe, den Opfattelse, at det her drejede sig om Oldsager af ædelt Metal, fundne i tidligere Tid andet Steds i Mosen ved Tørveskær med andre Oldsager, men stukket til Side af Finderen paa Grund af Metallets Værdi, for senere at omsætte det i klingende Mønt. Der maatte nu regnes med, at tyske Oldgranskere vilde grave paa Mosen. Det var derfor nødvendigt at holde Mosen under skarpt Tilsyn, men jeg var overbevist om, at de ikke vilde finde mere paa dette Sted.

Aaret efter kom Dr. W. Splieth fra »Museum für vaterländische Altertümer« i Kiel og foretog Udgravninger over et Omraade paa ca. 100 Kvadratmeter omkring Findestedet. Jeg fulgte med Opmærksomhed Udgravningerne paa Afstand, men de forløb resultatløse, og der var derfor ingen Grund for sig at gribe ind.

Men Dr. Splieth havde betalt de Arbejdere, som han havde engageret, godt, og de vilde gerne fortsætte. Da han var borte, opsøgte de derfor et Par af de gamle Folk, der havde deltaget i Udgravningerne i Tredserne, fik af dem at vide, hvor de havde gravet den Gang, og gravede nu her et Hul paa egen Haand. Og straks stødte de paa

Oldsager: To sjældne Spyd med Træskafter, der tillige kunde benyttes som Buer. Sagen blev straks meldt til Kiel, og der kom Meddelelse tilbage, at Udgravningerne skulde gnoptages paa det nye Sted.

Nu maatte der handles hurtigt, hvis Oldsagerne skulde bevares for Danmark. Det nye Findested hørte til Ravnskobbel, som nu ejedes af min Fætter Chr. Hanssen. Jeg drøftede Sagen med ham. Han var Kommuneforstander og Kommissær for den kongelige Brandkasse i Kiel, følte sig derfor til en vis Grad afhængig og kunde ikke uden at risikere store Ubehageligheder nægte Museet i Kiel Tilladelse til at grave i hans Mose. Men han var villig til at sælge Lodden og gav mig den paa Haanden til en Pris af 5000 Mark. Jeg tog derpaa ud til tre af vore udmærkede Tillidsmænd i Sundeved, Gaardejerne Andreas Paulsen, Sottrup Trær, Jørgen Alexandersen, Sottrup, og P. Chr. Iversen, Avnbøl — som nu alle er døde — og bad dem om at lade sig indføre som Købere og Ejere af Moselodden. De var straks villige. Kontrakten blev underskrevet, og da Museet i Kiel bad Loddens nye Ejere om Tilladelse til at grave, fik de et høfligt, men bestemt Afslag. Adgangen var spærret, og denne Gang kunde jeg sige: De tabte — jeg vandt.

Det gjaldt nu om at faa Mosen sikret under alle Eventualiteter. Kapitalen blev sikret, ved at de nye Ejere lod indføre en Prioritet paa 5000 Mark, lydende paa Ihænderhaveren i Mosen. Men dette var ikke nok. Der maatte regnes med, at Overformynderiet i Tilfælde af Dødsfald kunde gribe ind, og at der kunde opstaa Vanskeligheder deraf. Jeg henvendte mig da til en udmærket dansk Fædrelandsven, Apoteker Mikkelsen i Odense, hvis varme Interesse for Oldsager jeg havde lært at kende under gentagne Besøg i hans Hjem, og bad efter Samraad med A. D. Jørgensen, ham om at overtage Mosen og samtidig træffe testamentarisk Bestemmelse om, at den efter hans Død skulde tilfalde Nationalmuseet. Han var straks villig, Sagen blev ordnet saaledes, som jeg havde foreslaaet.

Udgravningerne maatte opsættes til bedre Tider, thi indtil Verdenskrigen var Jydske Lovs Bestemmelse: »Alt

Danefæ tilhører Kongen«, gældende Ret i Sønderjylland, og i Henhold dertil kunde den preussiske Stat gøre Krav paa alle Guld- og Sølv-sager. Nu efter Genforeningen er Banen derimod i enhver Henseende fri.

Naar Nationalmuseet endnu ikke har genoptaget Udgravningerne i Nydam, skyldes det, efter hvad Museumsdirektør, Dr. Mackeprang har meddelt mig, udelukkende, at Konserveringen af de rige Fund fra Mosen ved Hjortspring paa Als foreløbig lægger fuldt Beslag paa de Kræfter, der staar til Museets Raadighed. Men snart vil de kunne genoptages, og forhaabentlig vil det saa vise sig, at der endnu ligger rige Skatte gemte i Nydam.«

I 1939 lod Nationalmuseet foretage en Prøvegravning i Mosen, nær det Sted, hvor Baade fandtes. Der fandtes forskellige Oldsager, hvilket tyder paa, at der endnu ligger Fund paa Mosebunden.

MINDESTENEN VED NYDAM MOSE

Den 21. September afsløredes en Mindesten ved Nydam Mose, rejst paa Initiativ af Gaardejer Asmus Lyck, Øster Sottrup, af Historisk Samfund for Als og Sundeved, Turistforeningen for Sønderborg og Omegn og Sottrup Hjemstavnskreds.

Den er en lys rødlig Granit, ca. 1 Meter høj, som blev fundet ved Stranden vest for Snogbæk Hage. Stenen er tegnet af Museumsinspektør J. Raben og udført af Stenhugger Iversen, Sønderborg. Dens Indskrift lyder:

I DENNE MOSE
400 m MOD NORDVEST
FANDTES
NYDAM BAADEN
1863.

Over Indskriften er indhugget en Konturtegning af Baaden.

Ved Afsløringen var samlet ca. 150 Personer. Overinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Therkel Mathiasen, afslørede Stenen og overgav den til Sottrup Kommune.

Sogneraadformand Jens Andersen takkede for Mindestenen paa Kommunens Vegne og lovede at værne om den.

Derefter talte Gaardejer Asmus Lyck om Stenens Tilblivelse.

Selskabet aflagde et Besøg i Sottrup Kirke, hvor Førstelærer Andersen ved Hjælp af Modeller forklarede Kirkens Bygningshistorie. Derefter var der Kaffe bord i Sottrup Stationskro, hvor Dr. Mathiassen holdt et Foredrag om de senere Aars betydeligste Mosefund. — Førstelærer Andersen foreviste en af ham forfærdiget Model af Nydam Baaden.

En af Deltagerne skrev følgende Vers i Anledning af Afsløringen:

»Staa fast, du Bavgasten! —
Vi vil ej glemme
det Fund, man her drog frem
af Mosens Gemme.
Fortæl hver Fremtids Slægt
med dine korte Ord,
om denne store Skat
der laa i Sundeveds Jord.«

Stenen staar ved Landevejsdæmningen, hvor Vejen fører ind til det lille hvide Hus ved Mosen, ud for hvilket det betydeligste Oldtidsfund blev draget frem.

SOTTRUP KIRKE

Et Sagn fortæller:

Da Indbyggerne i Sottrup og Snogbæk vilde bygge en Kirke, vidste man ikke ret, hvor den skulde staa. Nogle vilde have den i Sottrup, andre i Snogbæk. En gammel Mand raadete til at bygge den imellem begge Byer, paa en Bakke der nu kaldes Abildgaardsbjerg. Det Raad fulgte man og tog fat paa Arbejdet. Men alt hvad man byggede om Dagen, blev nedrevet og ført bort om Natten, uden at nogen vidste, hvor det blev af, eller hvem der tog det bort. Saa hørte man, at Stenene var fundne paa en høj Bakke i den vestre Ende af Sottrup, men man kunde ikke forstaa, hvad det skulde sige. En Nat havde den gamle Mand en underlig Drøm: han saa en Engel

staa ved sin Seng og vinke ad ham, og den førte ham hen til det Sted, hvor man byggede paa Kirken. Her saa han en Mængde Væsner, der hurtig tog Stenene ned og førte dem bort og lagde dem paa en Bakke i Vester Sottrup, hvor andre lige saa hurtigt byggede op. Englen førte ham saa atter hjem og forsvandt derpaa; men i det samme mente Manden at høre de Ord: »Grav i Morgen tre Fod dybt i Jorden paa det Sted, hvor Alteret skulde have staaet i den nye Kirke.« Da Manden næste Morgen vaagnede, mindedes han, hvad han havde drømt. Han skyndte sig til sine Naboer for at fortælle dem det, og saa drog man op til Abildgaardsbjerg. Den Gamle gav sig til at grave; og da han havde gravet de tre Fod ned, kom Liget af en ung Pige til Syne. Man glædede sig over, at Kirken ikke var bleven vanhelliget, og snart opførtes Sottrup Kirke paa det Sted, hvor den staaer den Dag i Dag.

Den højtliggende, blytækte Kirke er en romansk Bygning af raa og kløvet Kamp med Hjørnekvadre og enkelte Kvaderskifter over Karmitsoklen. Den bestod oprindeligt af Kor med halvrund Apsis og Skib. Paa dens Nordside ses Spor af to tilmurede Vinduer og den gamle rundbuede Dør. I den sengotiske Tid nedbrødes Apsiden og Koret forlængedes med Tegl. Som Sokkel tjener endnu de gamle profilerede Apsidesokkelsten. Østgavlen har en efter vore hjemlige Forhold meget rig Blændingsdekoration, med et stort, nu noget formindsket Vindue, der har haft muret Stavværk. Mod Syd og Nord bar Korets Forlængelse en Trappefrise.

Indgangen til Kirken er gennem Taarnet. Før førte den gennem Vaabenhuset paa Sydsiden. Den gamle Dør fra Vaabenhuset til Kirken var mærkelig ved sit svære Jernbeslag og overordentlig solide Lukning, som om den har været beregnet til at holde Stand mod et voldeligt Angreb.

Fra den senere Middelalder stammer ogsaa det anelige, men stærkt ommurede Vesttaarn, hvis høje ottesidede Spir har haft en meget ublid Skæbne.

Taarnet blev ramt af forskellige Ulykker.

1625, Søndagen Oculi, herskede en stærk Storm fra

Sydvest. Mellem Kl. 11 og 12, da den sidste Kirkegænger lige havde forladt Kirken, styrtede Taarnet ned og knuste 7 Fag af Kirketaget. Præsten Nicolaus Brun (1616—1666) var bag Alteret, da Taarnet faldt, men »den gode Gud lod ham slippe uskadt«, som det hedder i en gammel Beretning.

Den 7. Juli samme Aar blev Spiret atter rejst, det var 47 Alen over Taarnmuren og Stangen 6 Alen, saa hele Spiret var 53 Alen højt.

Taarnet maa ikke have været synderligt stærkt bygget, thi 1666 maatte man tage de to Kirkeklokker (støbt 1598 og 1656) ned, »da Taarnet var for svagt til at bære dem.« Der blev da bygget et nyt Klokketaarn paa Kirkegaardens Nordvesthjørne, i hvilket Klokkerne blev anbragt.

Hertug Philip af Glücksborg, der havde Patronatsretten over Kirken, forærede de svære Egebjælker til Klokkestolen.

Efter Beretningen i Kirkeregnskabsbogen om Klokkehusets Bygning, har altsaa den i 1656 støbte Klokke ikke været ophængt i Taarnet, da dette var for svagt, og den har henstaaet i Kirken, indtil Klokkehuset var bygget. Naar der i nævnte Beretning siges, at den har været

ubenyttet i 8 Aar, er dette næppe rigtigt. Klokken blev støbt 1656 og Klokketaarnet bygget i 1666, saa maa den altsaa have staaet i Kirken i 10 Aar.

I Sønderborg laante man »6 Skibstokkeler og en Rammer med Blok« for at faa Klokkerne taget ned af det store Taarn og ophængt i det nye Klokkehus. I Laanepenge blev der betalt 6 Mark. Bygningen af Klokkehuset varede i 12 Uger.

Ogsaa efter Klokkens Nedtagelse 1666 har Taarnet ikke været stærkt nok til at bære Taget og Spiret. 1686 blev de svære Stræbepiller paa Syd- og Vestsiden tilbygget.

Den 7. August 1687 drog et heftigt Tordenvejr over Sundved, og et Lyn slog ned i Sottrup Kirketaarn, baade Spiret og Muren blev stærkt beskadiget. Taarnets Istandsettelse har været fuldført i 1690. Dette Aarstal findes endnu paa Taarnet.

Tredje Gang blev Taarnet ødelagt i 1860, da Lynet atter slog ned og Spiret brændte. Det blev saa opført igen i sin nuværende Skikkelse og stærkt nok til at optage de gamle Kirkeklokker. Taarnmuren blev bygget 7 Alen højere og Spiret 7 Alen lavere, saaledes at det igen rejstes med Taarn og Spir i den tidligere Højde, paa 54 Meter.

Efter 200 Aar kunde det gamle Klokketaarn paa Kirkegaarden sælges ved Auktion.

Om de forskellige Ulykker, der har ramt Kirketaarnet, minder to Tavler, der er anbragt over Sakristidøren i Koret. De har følgende Indskrift:

»Anno 1625 am Sonntag oculi, da der Gottsdienst allher geendiget und die Kirchspilleute zwar aus dieser Kirchen gegangen, doch aber nicht alle in ihre Häuser gekommen waren, ist die Kirchthurm durch einen starken Syd westen windt herunter gewehet und hat am oberen gebau an einen Orth die Kirch eingeschlagen 7 Fach, welche, wie auch der Thurm durch Gottes Gnaden in gedachten Jahre wieder erbauet, wor zu von dem Durchl. Hochgebo. Fyrst und Herrn Hertzog Phielippus Ernst zu Glücksburg, Norwegen, Hertzog zu Schlezwig Holstein,

Stormarn und der Dithmarschen, Graf zu Oldenburg und Delmenhorst, all dass Bauholz, den Eisenstange, vergülden Knopf und Flügel verehret worden.

Anno 1687 d. 12. Trinit. d. 7. Aug. ist auch unser Kirch in grosser Gafahr gewesen durch ein starkes Gotteswetter in der Thurm geschlagen, in der wester Kant, und auch unten eine Balk zer smoltzen, doch Gott sey Dank für Feuers Brandt und grosse Schade.

Anno C. C. W. C. 1767

»I Aaret 1860 den 7. Juli slog Lynilden ned i Kirke-taarnet omtrent Kl. 2 om Eftermiddagen. Ilden begyndte i Taarnets Spidse og alle Anstregelser for at slukke den, var forgjæves. Ved at tilmure Adgangen til Kirkens Loft og ved Hvælvingens Fasthed frelstes selve Kirken. Men Taarnet fortæredes af den voldsomme Brand. Ved Herrens naadige Bistand blev ingen beskadiget og vort smukke Gudshus fik sin Prydelse i et nyt Taarn af højere Mur, men samme Højde igjen.

Anno I. A. L. — P. A. 1869.«

1862 ombyggedes det paa Kirkens Sydside liggende Vaabenhus under Ledelse af Vinstrup. Paa Korets Nordside er et senere tilbygget Sakristi.

Hele Kirken er dækket af Krydshvælvinger med ud-skaarne Slutsten: to Fag i Koret, tre i Skibet og en i Taarnet, af hvilke det østre i Koret har 8, og de to vestlige i Skibet 8 Ribber, Spids Kor- og Taarnbue. Begge Korhvælvinger er dækket med sentmiddelalderlige Dekorationer.

ALTERET

er bygget 1703. Alterbordspanel og Altertavle i Barokstil er skaaret af Peter Petersen i Tønder. Fodstykkets lille Maleri paa Kobberplade maa være samtidigt. De store Billeder er fra ca. 1800 og malet af Jes Jessen i Aabenraa.

Paa Alteret var før opstillet et Marmorkrucifiks. Det er skænket 1696 af Præsten Lorenz Otto Riese. Siden 1926 er det anbragt paa sin oprindelige Plads paa en Bjælke over Korbuen. Bjælken bærer Indskriften: Spes mea unica christo«, og paa Korset staar Aarstallet 1696.

To gotiske Lysestager og to i Renæssancestil anskaffet 1692 (18 Pund = 22,50 Mk.)

Prædikestolen i Sottrup Kirke er fra 1642. Den har rigt Snitværk i Bruskarok. Paa Hjørnerne Kristus og Evangelisterne, i Felterne Relieffer: Maria Bebudelse, Jesu Fødsel, de Vise af Østerland og Jesu Daab.

Den samtidige Himmel bærer Hertug Philips og hans Gemalindes Vaabenskjolde. Stolen er et fint Arbejde, skaarret af Claus Gabriel fra Flensborg, den er en Gave fra Hertug Philip af Glücksborg.

Claus Gabriel hørte til en Flensborgsk Kunstnerslægt. Han var Søn af Kontrafejer Hans Bennich, ogsaa kaldet Hans Gabriel og Broder til Kontrafejer Peter Gabriel. Claus havde lært hos Billedskærer Henrik Lagermann i København og efter 6 Aars Læretid vendte han 1632 tilbage til Flensborg, hvor han blev Borger og købte Ejendom, men Flensborg Snedkerlaug nægtede at optage ham som Laugsbroder, fordi han kun havde lært »paa Kniven og ikke paa Høvlen« og Læremesteren ikke var »zunftig« efter Flensborglaugets Opfattelse. Man forsøgte et Forlig, der skulde give Gabriel en Stilling som den tidligere Mester Ringerinks, men det vilde Lauget ikke gaa med til. Det gjorde heller ikke Sagen bedre, at Gabriel var en stolt og hidsig Mand. Da han giftede sig, var hans Brud pyntet med en for hendes Stand forbudt Guldkæde og i et Klammeri trak han en Kniv.¹⁾

Aarene 1636—38 tilbragte han som Soldat, og den endelige Anerkendelse naaede han først, da Kong Christian IV under et Ophold paa Flensborghus 1640 befalede Magistraten at ordne Sagen. Hans Familieliv var ikke uden Sorger, tre af hans Børn døde som smaa eller unge, men trods alt dette har han faaet Tid og Lejlighed til at udføre en Række anselige Værker.

I Tiden mellem 1635—42 leverede han Inventaret til Glycksborg Slotskapel, dels Altertavlen, der nu er noget forvansket ved Anbringelse af en senere Prædikestol mellem dens store vinrankesmykkede Snosøjler, dels den ejendommelige Døbefont, hvis Kumme bæres af en knælende

¹⁾ C. A. Jensen, Danmarks Billedhuggerkunst, 1850, p. 24.

Engel. 1642 fulgte Prædikestolene i Sottrup, 1646 i Breklum, 1647 i Bredsted og Altertavlen i Sønderløgum. Inventaret i Bjolderups Kirke menes ogsaa at være udført af Mester Gabriel.

I Museet paa Sønderborg Slot findes nogle Figurer, Moses, Johannes og en Engel, der er fundet paa Kirke-loftet i Sottrup. Disse Figurer, der har hørt til det i 1703 fornyede Alter, er uden Tvivl skaaret af Gabriel. Ved Sammenligning af Figurerens Enkeltheder med Altertavlerne i Gørløse og Ølstykke, maa de være af samme Mester. Der findes ingen Oplysninger om det gamle Alter i Sottrup.

1648 havde Gabriel forladt sin Fødeby. Ved Kongebrev af 27. Juli 1648 fik han Embede som Slotssnedker og Forvalter paa de to nordsjællandske Hovedslotte, Frederiksborg og Kronborg. Han døde den 8. Oktober 1654, men inden sin Død har han skaaret de nævnte Altertavler i Gørløse og Ølstykke.

Han havde to Sønner, Hans og Kai, der begge fulgte ham i Faget. Efter Faderens Død fik Hans Gabriel en større Opgave for Frederiksborg, nemlig Billedskærerarbejdet til den 1650 fornyede Vindebro foran den yderste Slotsport, som smykkedes med Kongens kronede Vaaben. Den anden Søn, Kai, opholdt sig i Helsingør 1656, senere gik han paa Rejser, der førte ham til Rom, omkring 1660 bosatte han sig i London, hvor han vandt stort Ry, og hvor han som selvstændig Arkitekt byggede den danske Kirke.

Til de store slesvigske Kunstnere, Gudewerth og Ringeringh kan føjes Gabriels Navn.

DØBEFONTE

Ved en Istandsættelse af Kirken i 1843 faldt den smukke romanske Granitfond i Unaade og sat ud af Kirken. Det var i den Tid, da man næsten overalt i Menighederne viste ringe Forstaaelse for det middelalderlige Kirkeinventar. Man fandt de gamle Stenfæde uværdige og vilde have noget »smukkere«. Sottrup Menighed bestilte 1843 et Døbekar af brændt Ler paa Rendbjerg Teglværk. Fonten fik hvid Perlemaling og Forgyltning.

For en Del Aar siden kom den gamle Granitfont, der laa opbevaret i et Rum i Kirken, atter ind paa sin gamle Plads og Rendbjerg Fonten stillet paa Kirkeloftet. Det skete paa Foranledning af Landskonservatoren, Professor Haupt. Rendbjerg Fonten blev givet til Museet paa Sønderborg Slot, hvor den opbevares i den kirkelige Afdeling.

Den gamle Font er prydet med Rankeslyng om Kummen, paa Sokkelen findes Dyrebilleder (Lindorm, Ged, Hund og Drage), Menneskehoveder paa den firkantede Fod. Messingfadet er uden Pynt.

Et *Timeglas* blev 1666 anskaffet for 6 Mark. Det eksisterer ikke mere.

Ligeledes forsvunden er en Solskive, der blev lavet 1702 af Billedhuggeren Anton Günther Freese fra Bromølle paa Als. Den kostede 6 Mk. — Anton Freese har lavet Alteret i Ullerup Kirke (1707; — 360 Mk.), han ligger begravet i Hørup Kirke.

INVENTARFORTEGNELSE FRA 1655

1. En rød Fløjels Messehagel med Krucifix.
2. En hvid Messe Serk.
3. En sølv-forgylt Kalk med Patène.
4. En lille indvendig forgyldt Sølvkalk med Petène til Brug ved Sygeberettelse.
5. En Tin Kande-Flaske til Altervinen.
6. En lille Tin-Flaske til Patient-Vin.
7. En sort Lædertaske til Patient-Kalken.
8. To store Messing-Lysetager paa Alteret.
9. En hvid Alterdug.
10. Et atlaskes Alterklæde med Guld- og Sølvkniplinger.
11. Et Røgelseskar.
12. En lille Klokke, som i Fortid er bleven brugt i Koret.
13. I Korets Nordside er et Skab indmuret med Jerngitter, og det har saavel indvendig som udvendig en Dør.
14. Bag Alteret staar en med Jern fast beslaaet Pengeblok, og en højere Kiste, købt 1573.
(Kisten blev solgt i 1685, og i Stedet for blev et Skab anskaffet).

KIRKEKLOKKERNE

Kirkebogen fra 1755 fortæller om Sottrup Kirkes gamle Klokker:

»Af disse har Kirken to i et dertil fra Grunden af nyt bygget Klokkehus hængende.

Den store vejer »ohn gefehr 5 Schipp« og derpaa staar følgende Indskrift og Efterretning:

»Hebben de Vorstände der Kercken tho Soterup in Sundewith düsse Klocke laten geten in Lübeck Anno 1598 dorch Matthias Bennincks.«¹⁾

Den mindre Klokke er støbt 1656, fordi Menigheden havde besværet sig derover, at de ikke kunde høre, om der blev ringet for første eller for anden Gang, fordi de havde kun én Klokke.

(Første Gang skulde der nemlig ringes med den mindre, anden Gang med den store Klokke.)

Den vejede iflg. Vejeseddelen fra Michel Holst i Flensborg 1 Schipp og 17 L. Dertil havde Hans Fyrstelige Naade, Hertug Philip, »unser gnädiger Fürst und Herr« af »Christelig Fyrstelig Mildgørenhed« foræret en gammel Klokke til Omsmeltning, der efter Vejeseddelen vejede 11 L og 8 Pund. — Klokken havde Indskriften om Randen:

»Im Jahre Christi 1656, da Magister Christoph Jäger Probst war, goss mich Meister Balzer Melchersen in Flensburg.«²⁾

Paa Klokkenes ene Side findes Hertugens og Hertugindens Navnetræk, paa den anden Side følgende Indskrift:

1) Mathias Benninck i Lübeck erhvervede 1561 den kendte Lübecker Klokkestøber Middeldorps Værktøj for 720 Mark. Han maa være død omkr. 1608, thi i dette Aar nævnes han som »unlängst in Gott dem Herrn verstorben«. I Tiden fra 1571—98 har han bl. a. støbt Klokker til 21 danske Kirker.

2) Balzer Melchersen stammede fra Husum, hvor Faderen Peter Melchersen, ligeledes var Klokkestøber. Han kom 1635 til Flensborg og havde sit Støberi foran den »Frisiske Port«. Det blev ødelagt i Krigstiden 1657—60. Han leverede bl. a. Klokker til Slesvijs Domkirke, St. Nicolai i Flensborg, til Møgeltønder, Tønder, Ensted, Nybøl og Notmark.

»Ich rufe dich zu Gott,
und bleibe selbst zurücke, —
Mensch, willst du selig sein,
mit Frömmigkeit dich schicke;
und denke Himmel an,
wohin mein Klang sich zeucht,
so wechselt deine Noth
dahin zur Seligkeit.«

1829 og 1841 fik Kirken nye Klokker støbt af J. F. Beseler i Rendsborg.

Den gamle Klokke fra 1656 havde allerede i 1808 faaet en Revne, og 1829 blev den støbt om. Den bærer følgende Indskrift:

»Die 1656 gegossene Glocke, schwer 518 Pund, riss 1808, und wurde 1829, als der Kammerherr, Amtmann Friedrich Christian von Krogh und der Probst Alexander Momsen Kirchenvisitatoren, Georg Holst Hauptprediger, Thomas Ludwig Bjørnsen Diakonus und Peter Petersen und Jacob Andersen Kirchenjuraten zu Satrup waren, durch den Glockengiesser Jacob Friedrich Beseler zu Rendsburg umgegossen, und das Gewicht derselben bis auf 800 Pfund vermehrt.«

Den store Klokke fra 1841 blev i 1917 afleveret til Krigsbrug.

1925 skænkede »Nationalfonden af 1918 til Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland« en ny Klokke med følgende Gavebrev:

»Til Vester Sottrup Kirke.

Da Tiden var inde, at Sønderjyderne efter et halvt Hundrede Aars Trængsler kunde kræve at komme hjem til Danmark, opstod her i deres gamle Fædreland fra flere Sider det Ønske, at der i Slesvigs Kirker, saa langt ned Grænsen maatte blive sat, — i Stedet for de Klokker, der var nedtagne og omstøbte til Krigens Brug, skulde ophænges nye ved frivillige Gaver fra det danske Folk. Denne Tanke blev almindelig forstaaet og optaget ikke blot som et Tegn paa et medborgerligt Sindelag til at hjælpe og bøde, hvor

Krigen har ødet, men som Udtryk for den store Folkeglæde i at Modersmaalet paany kan lyde frit over Fædrenes Jord.

Til Vidne om disse Grunde til Gavens Fremkomst ledsager dette Brev Sendingen af en Klokke til
Vester Sottrup Kirke.

Klokken har en Vægt af 811 Kilo, og Malmen bestaar af 3 Dele Kobber og 1 Del Tin.

Dens Tone er A, Svingningstallet 220.

Dens kunstneriske Udsmykning er tegnet af Thru. Klokkeverset er skrevet af Helge Rode og lyder saaledes:

*»Heroppe er Lærken
min Frænde og Ven.
Hør nu paa mig
og hør saa paa den.«*

Foroven bærer Klokken Indskriften:

»De Smithske Støberier i Aalborg gjorde mig og det danske Folk gav mig til Vester Sottrup Kirke i Genforeningsaaret MCMXX.«

Naar da Klokken atter lyder over det ved Troskabens og Kærlighedens Kraft genvundne Land, ligger deri den Bøn, at Frelsens Ord paa Folkets Maal maa vare og vokse, mens Malmen har Mæle.

Oktober 1925

Nationalfonden af 1918 til Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland.«

PRÆSTEFØLGE

- 1522—1572 *Petrus Brun*, d. Æ. født paa Brunsgaard i Løit Sogn 1495, blev 1522 Præst i Sottrup. Han gik over til den lutherske Lære og var Egnens første Præst, der indtraadte i Ægtestanden. Paa Himmelfartdagen, den 15. Mai 1572 døde han, efter 50 Aars Virksomhed i Sottrup Menighed, 77 Aar gammel.
- 1572—1616 *Petrus Brun* d. Y. Søn af den første, var Vikar hos Faderen siden 1567. Han døde d. 9. Febr. 1616, 73 Aar gammel.

1616—1666 *Nicolaus Brun*, Petrus Brun's Søn, valgtes d. 13. Oktober 1616 af Sottrup Menighed til Faderens Efterfølger, da han var 22½ Aar gammel. Efter 49 Aars Virksomhed døde han 1666 i en Alder af 72 Aar.

Den 23. November 1658 kom de brandenborgske og polske Tropper til Sottrup. Føreren, Kurfyrste Friedrich Wilhelm af Brandenburg, kom i Kvarter hos Degnen Thomas Brun, men det varede ikke længe, før han flyttede over til Præsten, Nicolaus Brun. Grunden dertil var efter Sagnet, at Præsten havde en smuk Datter. Denne Datter blev senere gift med Bruns Efterfølger, Pastor Mathias Laurentius.

1666—1679 *Matthias Laurentius*, fra Odense, var gift med Nicolaus Bruhns Datter, valgtes 14. Januar 1666, indførtes i Embedet 20. Januar, knap 22 Aar gammel. Han døde 9. Mai 1679.

1680—1714 *Lauritz Ottesen Riese*, født i Rise paa Ærø, hvor Faderen var Præst. Han var i første Ægteskab gift med Forgængerens Enke, i 2. Ægteskab med Johanne Marie Jebsen, Datter af kgl. Pensionarius Johan Jebsen paa Kaj-næs. Pastor Riese døde den 15. Juli 1714 efter 35 Aars Præstegering. Efter Præstens Død ægtede Enken Johanne ikke, tværtimod Skik og Brug hans Efterfølger i Kaldet, hvorfor det hedder om hende, »at hun var den første Enke efter Reformationen i Sottrup, der var bleven forstødt fra Kaldet«.

1714—1731 *Laurentius Nicolai*, var siden 1701 Diakon i Broager, kom til Sottrup 1714 og døde i Februar 1731.

1731—1745 *Johan Leonhard Herrn* fra Sønderborg, ægtede Nicolais Datter og døde 1745.

- 1746—1747 *Johann Georg Oest*, født i Frederiksberg ved Slesvig og var i 28 Aar Diakon~~s~~ i Ullerup. Han indførtes i Embedet i Sottrup paa Søndagen Rogate og døde allerede d. 7. Novbr. 1747.
- 1748—1758 *Hinrich Hammerich*, født i Glyksborg 1710, hvor hans Fader var Hofpræst. Han var først Diakonus i Ullerup.
- 1758—1768 *Andreas Casper Bernink* fra Bremen, var 1749 Hammerichs Efterfølger i Diakon~~s~~atet i Ullerup. 1758 Præst i Sottrup. Han døde 8. Septbr. 1768.
- 1769—1787 *Otto Diedrich Müller* fra Møgeltønder, indført i Sottrup Præsteembede 8. Oktober 1769, gift med Berninks Enke.
- 1787—1805 *Paul Momsen* fra Sønderborg, var 1779 Diakon~~s~~us i Bo^{de}lum, 1785 Diacon~~s~~us i Sottrup og 1787 Sognepræst. Han døde d. 24. Mai 1805.
- 1806—1829 *Georg Daniel Holst*, født i Flensborg d. 12. Juli 1765, Søn af den danske Præst Balthasar Holst. 1792 Diakonus i Hatsted, 1806 Præst i Sottrup. Død d. 10. Septbr. 1829. Han var en meget begavet Prædikant, stor Mathematiker og Botaniker. I Hatsted skal han have bygget et lille Observatorium paa en Høj, hvor han drev astronomiske Studier.
- I Chr. Wollesens danske Udgave af Johs. V. Schrøders Topografi, 1854, findes følgende Anmærkning under Snogbæk:
- »Fra 1806 til 1829 boede Pastor Holst i denne Landsby. Foruden en sjælden Samling af Blomster, hvoriblandt der alene vare ca. 8000 Nelliker, havde han ogsaa et astronomisk Observatorium. Under hans Vejledning uddannedes her den navnkundige Astronom Thomas Clausen, som er født i Snogbæk, og omtrent 1840 blev kejserlig russisk Observatør i Dorpat.«

- 1831—1858 *Paul Momsen*, Søn af herværende Pastor Momsen, blev 1820 Præst i Nørrehatsted, 1831 i Sottrup. Afsked ^{10/11} 1858, † 1864.
- 1858—1866 *Nis Hansen*.
- 1866—1871 *Christian Hansen*, han havde været Præst i Aastrup og Hatstedt. 1871 blev han forflyttet til Tandslet, hvor han virkede til 1893.
- 1871—1884 *Heinrich Lawaetz*, født 24. Novbr. 1831 paa Mühlhorst ved Kosel. Efter endt Studentertid var han Huslærer. 1862—65 Kapellan i Egense paa Fyn. 1865—71 Præst i Skrydstrup, derefter i Sottrup. Herfra blev han den 10. Januar 1884 valgt til Sognepræst i Ulkebøl, hvor han døde d. 27. Marts 1902.
- 1884—1908 *Sönke Jessen*.
- 1908—1920 *Hans Bertelsen*.
- 1920—1940 *Nicolaj Birger Kjølseth*, tog sin Afsked i April 1940.
- 1940— **76** *Lauritz Nielsen*.

SOGNETS KRIGERGRAVE

Paa Sottrup Kirkegaard hviler mange Faldne fra de slesvigske Krige.

Treaarskrigen.

Sandstensmonument med Marmortavle, indviet den 19. Januar 1851 ved Pastor Krogh-Meier fra Ulkebøl:

Over
27 danske Krigere
som den 6. April 1849 faldt ved
Ulderup i seirrig Kamp for
Konge og Fædreland
reiste taknemmelige Brødre
i Sottrup Sogn dette Minde.

Derpaa have vi kjendt
Kiærligheden,
at de have sat deres Liv til for os.
1. Johs. 3, 16.

Navnene paa de afdøde
Krigere ere optegnede i
Satrup Sogns Kirkebog.«

Paa Støttens Bagside er senere indsat en Marmortavle med de faldnes Navne. — Paa Stenen og i Kirkebogen er kun de Faldnes Navne angivet, Angivelsen af Troppeafdelingen er her tilføjet af Forfatteren, efter Cohen, »De Faldnes Minde 1849«.

3. Reserve Jægercorps.

Komp. Nr.

1	174	Jens Sørensen, Chrstrup
1	203	Hans Jensen, Ødemark
2	14	Anders Johansen, Ertebjergus
2	33	Niels Jensen, Stokkebro
2	49	Jens Sørensen, Udflyttergaard
3	46	Ole Jeppesen, Skalkendrup
3	189	Jesper Jacobsen, Kirkeby
4	18	Peter Edvard Reichgruber ¹⁾
4	35	Anders Christesen, Kløv Jens Jensen, Vadskov Christopher Larsen, Andrup Peter Jørgensen Andresen, Rout.

1. Reserve Bataillon.

1	53	Søren Hansen, Kjærby
1	9	Christen Jensen, Beenløn
1	10	Anders Christesen, Kirkehelsinge
1	2	August Bernhard Fischmann, København
1	15	Georg Wilhelm Walter, Kjøbenhavn

¹⁾ Der maa foreligge en Fejl i Kirkebogen. I Fortegnelsen over de i 1849 paa Augustenborg Kirkegaard begravede Soldater (Hærens Arkiv) nævnes Jæger P. E. Reichgruber, Odense, som saaret den 6. april ved Ullerup, død paa Augustenborg Lasaret den 10. April og jordet paa Augustenborg Kirkegaard den 12. April 1849.

Derimod nævner Cohen: »Fourer Jens Petersen, No. 2 ved 1. Res. Jægerkorps 2. Komp. falden 6. April ved Ullerup, begravet 7. April paa Sottrup Kirkegaard. — Hans Navn findes ikke i Kirkebogen.

- 1 33 Jørgen Svendsen, Ny Terkildstrup
 1 59 Ole Petersen, Lundby.
 3. Reserve Bataillon.
 2 8 Peder Johansen, Tradsborg
 3 162 Peter Berg Petersen, Toftløse
 3 108 Jens Petersen, Fussing
 3 331 Jørgen Danielsen, Fuglepile
 1 82 Jørgen Hansen, Svanninge
 2 67 Niels Hansen, Horne
 2 79 Jørgen Hansen, Svendborg
 2 231 Rasmus Nielsen, Tvedemark.

I Cohen, 1848, findes følgende Notits:

13. Lin. Bataillons 2. Komp., Menig Nr. 105 Joseph Christensen, Fuglsang, falden den 29. Mai 1848 i Sundevad, begravet samme Dag af Tyskerne tæt ved Lundsgaard i Ullerup Sogn, i 1849 opgravet og nedlagt i den store Grav paa Sottrup Kirkegaard.

Disse Faldne blev jordet den 7. April 1849.

Oberst Jacob Th. Ræder, Kommandør for 10. lette Bataillon, skriver i sine »Krigserindringer fra 1848—50« Side 145 (7. April 1849):

»Samme Dag erholdt jeg Ordre til at begrave de Faldne, Danskere og Tydskere, paa Sottrup Kirkegaard. Jeg samlede en lille Parade under Gevær og endeel Officerer, som paraderede ved Gravene. Antallet af de Faldne var 32, omtrent lige mange af hver Nationalitet; de bleve nedlagte mellem hinanden i to store Grave. Pastor Carstensen fra Nybøl holdt en smuk Liigtale, for hvilken jeg takkede ham. Næsten alle Døde vare trufne i Hovedet.« —

Naar Oberst Ræder skriver, at 32 Faldne, omtrent lige mange af hver Nationalitet, kan det næppe være rigtigt. Som det fremgaar af det følgende blev efter Kampen ved Ullerup—Avnbøl den 6. April 1849 begravet paa Sottrup Kirkegaard 27 danske Faldne, 14 Hannoveranere og 2 Badenser.

Om denne Begravelse skriver C. C. Lorenzen i sine »Rejseskildringer«:

»Den 6. April 1849 stod en Fægtning ved Ullerup.

De danske Afdelinger stod overfor Forbundstropper: Sachserne, Bayere, Badenser, Würtembergere og Hannoveranere. Den danske Styrke førtes af Obersterne Krabbe, du Plat og Major Gosch, med Undsætning af nogle Kanoner, sendt af General Bülow, der stod med en Styrke paa Sottrup Kirkebakke. Forbundstropperne blev slaet. Det var ved denne Lejlighed, at Reservejægerne erhvervede sig Hædersnavnet »Ullerup-Jægerne«. »Tak for denne Dag«, raabte General Bülow til 3. Reserve-Jægerkorps, »har nogen tidligere skældt Jer ud for »Hoptrupjægere«, skal I nu hedde »Ullerup-Jægere«. —

De fleste Faldne, der under Kampen førtes til Sottrup, jordedes der paa Kirkegaarden. To Aar senere indviedes et Mindesmærke over dem. Provst Karstensen havde i denne Anledning skrevet følgende Vers:

*Tidt vi vil her, unge, gamle,
Naar til Herrens Hus vi gaa,
Om Jer Gravhøj os forsamle,
Og med Tak her stille staa.
Eders Grav og Hvilested
Tolker Eders Kærlighed,
Og skal sene Slægter lære
Gud og Kongen tro at være.»*

Under en Jernplade paa muret Kampestenssokkel ligger 16 tyske Soldater af den Kgl. Sachsiske Brigade. De faldt i Kampen paa Dybbøl Bjerg den 13. April 1849.

Efter Navnene paa disse 16 faldne nævnes »und ein dänischer Soldat«.

Maaske er denne danske Soldat den forhen nævnte Joseph Christensen, Fuglsang, der i 1848 blev jordet i Nærheden af Lundsgaard.

I en anden Grav hviler 14 Mand af den honnoveranske Brigade, der faldt i Kampene ved Ullerup og Avnbøl den 6. April 1849.

I 1918 rejste II Landstorm-Bataillon Heidelberg en

Mindesten over to Badensere, der faldt i Kampen ved Ullerup den 6. April og blev begravet paa Sottrup Kirkegaard.

1864

Sandsten med Marmorplade og Kors.

Her hviler

I. F. G. Schlegel

Lieutenant

ved 3die Regiment, saaret

d. 29. Juni

død d. 1. Juli

1864.

Sekondløjtnant Johan Georg Frederik Schlegel, født i Klampenborg d. 12. Novbr. 1843, var ansat i Toldvæsenets Tjeneste. 1862 blev han Reserveofficer og ansattes som Sekondløjtnant ved 3. Bataillon. 1863 var han Toldfuldmægtig i Køge og den 4. December s. A. rykkede han ud med 3. Regiment. Schlegel deltog i Dybbøls Forsvar og i Kampen paa Als. I den heftige Kamp om Bertelsens Gaard i Kær blev han dødelig saaret. Han førtes til det prøjsiske Lasaret paa Sandbjerg Slot, hvor han døde. Jordfæstelsen fandt Sted den 4. Juli. En Mindesten er rejst, hvor Schlegel faldt.

Sandsten med Marmorplade og Kors.

Her hviler

Julius August Worm

Officersaspirant

ved 5. Regiment, saaret i

Kampen paa Als d. 29. Juni,

død paa Lazarethet i Snog-

bæk d. 6. Juli 1864.

I Kampen om Gaardene nord for Sønderborg faldt Off.asp. Worm haardt saaret i Fangenskab og førtes til Snogbæk Lazaret, hvor han døde den 4. Juli. Jordfæstelsen fandt Sted den 10. Juli.

To Granitsten med Indskrifter:

- 1) Minde
 over
 37 tappre
 danske Faldne
 1864.
- 2) Minde
 over
 10 tappre
 dansk Faldne
 1864.

Af disse 47 Faldne nævnes de 39 i Sottrup Kirkebog.

— En Navnefortegnelse over alle 47 Faldne med Troppeafdeling etc. findes i Museets arkiv paa Sønderborg Slot.

Alle 47 Mand døde som saarede Fanger paa de prøjsiske Feltlazaretter i Sottrup, Snogbæk og paa Sandbjerg. Fem af dem faldt som saarede i Fangenskab den 18. April, medens de øvrige er saarede Fanger fra Kampen paa Als, den 29. Juni.

Desuden findes mange prøjsiske Grave paa Kirkegaarden.

1. Jernkors paa Sandstenssokkel over
Eugen Greve von Maltzahn, Hauptmann i Inf. Regt.
No. 64. Han faldt den 29. Juni nord for Rønhave,
hvor en Mindesten viser Stedet.
2. Jernkors:
Walther von Harbou, Løjtnant i Inf. Rgt. No. 64.
Han faldt i Kampen nord for Kær By, hvor der er
rejst en Mindesten.
3. Jerntavle:
Edvard Scheringer, Portepè Fændrik i Inf. Regt. No.
55, faldt den 17. Marts i Kampen ved Ragebøl.
4. Granitsten:
Paul Meyer, Portepè Fændrik i Inf. Regt. No. 55,
faldt 29. Juni under Overgangen til Als.

5. Stort Mindesmærke, bygget af Betonblokke fra Krudtmagasinet i Skanse IV. Jernplade med 29 Navne af Faldne ved 1. Bataillon Infanteri Regiment No. 55.
6. Jernkors:
4 Pionerer af 3. Brandenb. Pionerbataillon faldne ved Overgangen til Als, 29. Juni.
7. Sandsten:
3 Faldne af 11. Komp. Inf. Regt. No. 64, † 29. Juni paa Als.
8. Betonblokke fra Skanse IV med Jerntavle over 40 Faldne af Inf. Regt. No. 53 under Stormen paa Skanse IV. 26 af dem faldt under Stormen, 14 Mand døde af deres Saar.
9. Jernkors:
Sergeant W. Radloff, Inf. Regt. No. 64, faldt paa Als 29. Juni.
10. Jernkors:
Sergeant C. Wilcke, Pioner Batl. No. 3, faldt ved Overgangen til Als, 29. Juni.
11. Gefreiter W. Baade, Inf. Regt. No. 15, dødelig saaret paa Als 29. Juni, † 9. Juli.

En Del Grave er i de senere Aar forsvundne. ¹⁾

- a. Jernkors: August Fr. w. Block, Jæger Btl. No. 3, † 29. Juni i Kampen ved Kær.
- b. En ca. 10 m lang Grav med Vintergrønt og Buske.
- c. En Dobbeltgrav, beplantet med Roser.
- d. 14 Enkeltgrave, indfattet med Vintergrønt.
- l. En flad Sten uden Indskrift. Her skal hvile en Soldat fra 1848.

Fem Soldatergrave ligger i Sognets østlige Del.

Ved Fuglsang.

Granitsten med Jerngitter:

¹⁾ Jfr. Saxe »Krieger-Gräber und Denksteine auf Sundewitt und Alsen«. 1890. pag. 16.

Her hviler
en dansk Soldat
falden i Kampen for
Fædrelandet
ved Ragebølskov
d. 17. 3. 1864.

Den faldnes Navn kendes ikke.
Ved Sottrupskov.
Granitsten med Marmorplade:

Hier ruhen
fünf preussische Soldaten
vom Regiment 24,
verunglückt beim Uebergang
nach Alsen am 29. Juni 1864.

Ved Overgangen til Als kæntrede og sank en Baad, be-
mandet med 18 Mand af 24. Regt.s 6. Kompagni og 4
Pionerer, ca. 120 Meter fra Alssiden. 17 Mand blev red-
det. De 5 Infanterister Trotz, Glander, Freese, Mützlich
og Heuer druknede. Ligene fandtes samme Dag og be-
gravedes i Strandkanten ved Sottrupskov. Navnene er an-
ført paa Regimentets Mindesten paa Nybøl Kirkegaard.

Ved Sandbjergløkke:

Sandsten med lille Jernkors over Martin Schacht, Ka-
noner ved 4. Pd's Garde-Batteriet. Han faldt den 18. April
paa Dybbøl. Gardebatteriet laa i Kvarter i Øster Sottrup.
Kammeraterne tog Liget med og jordede det her samme
Dags Aften.

I Gaardejer Johan Lyck's Have i Øster Sottrup.
Granitsten med Jerngitter:

Her hvile
5 danske og 1 preussisk Soldat
som faldt
17. Marts 1854
ved Ragebølskov.

Dødens Fred forener
hvad Livets Kampe adskiller.

Stenen blev sat den 31. Mai 1906, før stod der et
Trækors.

I Jørgen Jensens Have i Øster Sottrup.

Granitsten med Marmorplade over en Soldat Ahrens, den Brunsvigske Bataillon. Han faldt den 28. Mai 1848.

Stenen er sat den 31. December 1905. Den faldne hviler ikke under Stenen, men i Havens Sydøsthjørne. En Patrouille af den Brunsvigske Bataillon stødte her paa en Patrouille af Herregaardsskytter, Ahrens stod paa Have-diget og skød efter dem, i samme Øjeblik faldt han. Han blev jordet paa Stedet.

* * *

Foruden Lazarettet paa Sandbjerg Slot og de forskellige prøjsiske Feltlasaretter i Sognet, udfoldede Johanniter-Ridderne en stor Virksomhed under Krigen 1864.

Den tyske Johanniterorden, med Grev Stolberg-Wernigerode i Spidsen, fulgte med den prøjsiske Hær herop i 1864. Disse frivillige Hjælpere kan betegnes som den første Sanitetskolonni, der arbejdede sammen med det ny-stiftede prøjsiske Røde Kors, uden at der dog bestod en nærmere Forbindelse mellem dem.

Efter at Johanniter-Ridderne havde oprettet Lasaretter i Flensborg, kom de nærmere til Ildlinien og oprettede et fast Lasaret med 15 Senge i Nybøl Skole og et Feltlasaret i Vester Sottrup, ligeledes med 15 Senge.

Lidt senere blev Øster Sottrup Skoles Lærerbolig indrettet som Johanniter-Feltlasaret. Hertil bragtes den 29. Juni 4 danske og 4 prøjsiske saarede Officerer.

I Vester Sottrup blev endvidere et stort Bondehus af Johanniterne indrettet til Optagelse af haardtsaarede; der var to større Stuer til 4 saarede og en mindre til to saarede. Paa Kvisten var Lægen og Sygepassere indkvarteret, medens Ridderen havde to Værelser i Fattighuset i Vester Snogbæk.

Natten mellem 28. og 29. Juni, da de prøjsiske Tropper gik over til Als, fulgte Personalet fra Feltlasarettet i Vester Sottrup efter med deres Materiel og virkede videre, hvor der var Brug for dem, ogsaa i de militære Feltlasaretter og paa Forbindingspladserne. —

Paa Øster Snogbæk Lasaret døde Oberst Faaborg. — Oberst T. C. Faaborg var Kommandør for 4. Infanteribrigade. Den 29. Juni førte han selv et Kompagni frem

mod Tombølgaard. Her faldt han dødelig saaret. Han bragtes ind paa Tombølgaard, den næste Dag førtes han til Øster Snogbæk Lasaret, hvor han døde den 1. Juli. Hans Grav er paa Dalum Kirkegaard.

De andre tre danske Officerer, der døde paa Øster Snogbæk Lasaret var følgende:

1. Premierløjtnant *J. P. Hindenburg*, 4. Inf. Regts. 1. Komp., dødelig saaret ved Arnkil den 29. Juni, førtes han til Snogbæk, hvor han døde samme Dags Aften. Hans Grav er paa Garnisons Kirkegaard i København.
2. Sekondløjtnant *Chr. Trepka*, ved 18. Regiment. I Nærheden af Skovløberhuset ved Arnkil blev han den 29. Juni haardt saaret og førtes til Snogbæk Lasaret, hvor han døde den 9. Juli. Den 11. Juli blev han begravet paa Sottrup Kirkegaard, men Liget optoges senere og førtes til København, hvor det jordes den 22. August paa Søetatens Kirkegaard.
3. Officersaspirant *J. A. Worm* ved 5. Regiment, haardt saaret i Kampen ved Kær den 29. Juni, døde den 6. Juli. — Hans Grav er paa Sottrup Kirkegaard.

Kaptajn *C. P. D. Bügel*, 4. Inf. Regt., stod den 29. Juni 1864 med sit Kompagni i Nærheden af Rønhave. Da der ved Overgangen til Als blev allarmeret, trængte han frem, for at Kompagniet kunde beskyde de fjendtlige Baade, der nærmede sig mod Land. Da Fjenden var landet, blev Bügels Kompagni heftigt beskudt i Flanken. Da Stillingen blev uholdbar og Kompagniet maatte trække sig tilbage, faldt Kapt. Bügel ved Sydvesthjørnet af Arnkil Folekobbøl. Haardt saaret faldt han i Fjendehaand og førtes til Sandbjerg Lazaret, hvor han døde næste Dags Morgen. Liget blev først jordet paa Sottrup Kirkegaard. Noget senere kom Broderen og afhentede Kisten, der derefter, den 22. Juli, blev begravet paa Garnisons Kirkegaard i København.

Sekondløjtnant *J. G. F. Schlegel* ved 3. Regiment, saaret under Kampen i Kær den 29. Juni, førtes ligeledes til Sandbjerg Lazaret, hvor han døde. Hans Grav er, som nævnt, paa Sottrup Kirkegaard.

Cand. theol. *P. S. Lund*, frivillig Menig No. 615 ved 18. Juli paa Sandbjerg og blev begravet paa Ulkebøl i Nærheden af Hestehave (nord for Kær). Han døde den 18. Juli paa Sandbjerg og blev begravet paa Ulkebøl Kirkegaard, hvor Graven endnu er bevaret.

MINDER FRA 1864.

EN INTERNERING I SOTTRUP KIRKE.

Fortalt af Jens Hansen i Ragebøl.

I Krigsaaet 1864 var jeg i 15 Aarsalderen, saa jeg har en Del Minder fra den Tid, som jeg paa Opfordring hermed skal meddele. Min Skoletid ligger mellem 49 og 64, og baade derfra og fra vore Forældres Fortællinger om Trearskrigen havde vi Drengene dannet os en Forestilling om, hvorledes det gik til i et Slag. Vi var saa enige om, at naar der blev Krig igen, og der havde staaet et Slag, saa vilde vi bagefter ud paa Valpladsen og samle Sabler og Kugler og andre Ting.

I 1863 var vor folkekære Konge, Frederik den Syvende, nede i Nydam Mose for at tilse Udgravningen af en gammel Baad. Vi Drengene var ogsaa mødt, ikke for at se Udgravningen, men for at se Kongen paa nært Hold, og vi holdt os helst nær til Kongen for at betragte ham fra alle Sider.

I Januar 1864 laa vore Soldater ved Dannevirke; der kom ogsaa Efterretninger derfra, men ikke nogen, der interesserede os Drengene. Men saa kom Tilbageslaget fra Dannevirke helt uventet. De stakkels Soldater maatte marchere helt til Dybbøl i ét Træk. Og det var den Gang saa galt et Føre, at Vejen var næsten helt ufremkommelig. De kom derfor aldeles dødtrætte til Dybbøl; mange faldt og blev liggende og sov. — Den 6. Februar om Aftenen kom der en hel Del Soldater til mit Hjem, de gamle Kro i Ragebøl. Huset blev helt fuldt, inde i Storstuen af Officerer og i Stald og Lade af menige. De krøb ind alle Vegne og lagde sig til at sove. I Loen laa der Bygavner, der havde de ogsaa lagt sig, men de saa ud som Pindsvin næste Morgen og maatte opgive at faa Bygstakkene af

det laadne Tøj. Inde i Krostuen laa nogle Soldater paa Gulvet og sov. En Soldat kom og varskoede: »Baronen kommer«. Men Baronen sagde: »Lad kun Folkene ligge«, og saa skridtede han over dem.

Piketvagten var i Ragebøl Kro. Kæden var østen om Stenderup Skov, over Stenderup Mose, ind gennem Ragebøl Skov, over Ravnskobbøl Marker og ned til Stranden. Piketvagten skiftede hvert Døgn; de kom fra Dybbøl Præstegaard, hvor der ogsaa var Piketvagt, ned til os. Da Huset var fuldt overalt af Soldater, flyttede vi med vore Kreaturer til Ravnskobbøl; om Dagen var vi hjemme. Min Moder kogte Kaffe til Soldaterne. En Spand, min Moder brugte til Vand, tog Dragonerne til at vandle deres Heste af. Jeg blev saa sendt ud i Rejsestalden for at hente den. Der stod to Dragoner og brødes, og lige idet jeg gik forbi, kom jeg til at træde Sporen af Hælen paa den ene. Jeg blev helt forskrækket og løb min Vej. Men da jeg anden Gang kom for at hente Spanden, var der slet ingen i Stalden. Jeg løb da ind og fortalte min Moder, at Dragonerne holdt omme bag Laden, og Infanteristerne laa ude ved Hegnet. Min Moder svarede: »Saa kommer Tyskerne!« Saa skulde vi til Staugaard, men først skulde jeg bringe en Kande Kaffe og Sukker hen i et stort Hegn. Da jeg gik, raabte Soldaterne efter mig: »Dæk Dig, Dreng!« Da jeg nærmede mig Hegnet, hørte jeg det svirre og fløjte i Luften; saa blev jeg klog paa, at det var bedst at dukke sig. Saa løb min Fader, min Moder, min Søster og jeg efter Staugaard, og just som vi naaede dertil, kom Prøjserne. Vi stod saa inde og saa ud af Vinduet, og saa nogle Tyskere nærme sig det Sted, hvor Ragebølvejen støder til Staugaardvejen, da der netop kom en dansk Dragon fra Ragebøl lige hen imod dem. Tyskerne fik da travlt med at skyde, men Dragonen red dog uskadt hen til Picketten. Vi tog saa til Ravnskobbøl og blev der i 3 Dage, da vi ikke kunde risikere at tage hjem. Der kom saa Ordre, at Huset, vi boede i, skulde rømmes, da det skulde afbrændes.

Saa flyttede vi med vore Kreaturer til Sandbjerg Mølle.

Der var vi til den 17. Marts. Da gjorde vore Soldater Udfald og var nede ved Møllen. Vi blev beordret til at barrikadere. Vogne, Harver, Plove og alt muligt blev slæbt hen paa Vejen, og inde i Stuen blev der sømmet Fjæle for de nederste Vinduer. Der maatte jeg og en jævnaldrende Dreng stoppe Tang bag Fjælene. Kuglerne fløjtede alt imens, dog uden at ramme os. Saa blev vi beordret ned i Vandmøllen, og der var vi saa en Times Tid, saa var vore Soldater trængt op til Ragebøl Skov.

Den 2. April, som var en Søndag, var jeg ovre i Karlekamret, som var over Stalden. Der spillede vi 15 Streger om en Rigsbankskilling. Saa pludselig blev der raabt nede i Stalden, og da vi aabnede Døren, var der en tysk Soldat, der beordrede os ned. Da vi kom ud, var alle Folk, som var hos Mølleren, samlede i Gaardspladsen; vi blev stuvet ind imellem dem, der var en Løjtnant og nogle Soldater, som trak af med os op til Fuglsang; der traf vi alle dem fra Fuglsang samlet. Blandt dem var der en, som blev kaldt »Store Per«. Hans Kone var noget svær og havde svært ved at gaa. Saa blev en Soldat beordret til at tage hende under Armen. Da sagde store Per: »Ja slæb Du nu af med hende; jeg har slæbt med hende i flere Aar.«

Midt i Sottrup kom en Soldat og spurgte, om vi var Spioner; men Løjtnanten trak ham en under Øret, og vi marcherede videre. Vi kom ind paa Kirkegaarden ved den vestre Ende lige op mod Taarnet; dér blev der gjort Holdt. Saa begyndte der jo en livlig Drøftelse om, hvad vi da egentlig skulde op paa Kirkegaarden for. Der var saa et vittigt Hoved, som mente, at det var da let at forstaa; vi skulde naturligvis skydes allesammen, og saa slap Tykkerne jo meget nemmere fra at begrave os, naar vi selv gik herop. Saa galt gik det nu ikke. Alle Fruentimmerne og mindre Børn kom hen paa de to nærmeste Bøndergaarde, og alle Mænd og tre Drengene i 15 Aarsalderen kom ind i Kirken. Saa blev der bragt nogle Knipper Halm og to Spande Vand og nogle Kommisbrød ind, saa var vi affodret for Natten. To Soldater blev sat paa Vagt ved Udgangen. Hen paa Aftenen kom Præstefruen, Fru *Krog-Meier*; hun havde en Karl med, og de bragte en røget

Skinke med; det var jo da bedre end det tørre Brød. Og da hun saa os Drengene, lod hun Karlen bringe en Seng, som blev anbragt bag Alteret. Men der var alt for meget for vi Drengene at se og høre, saa at vi slet ikke fik Sengen brugt. Der kom om Aftenen en Marketender, der slog sin Bod op ved Alteret og solgte Rom og Brændevin. Og der var mange, der gerne vilde have en Taar over Tørsten, saa det varede ikke længe, før der blev sunget og skraalet i Kirken. Der var en Røgter fra Sandbjerg, *Spikow* hed han, han blev saa døddrukken, at de lagde ham om bag Alteret i den Seng, der var bestemt for vi Drengene. Saa om Morgen kom der et Par Kordrengene for at gøre rent, for der skulde være katolsk Altergang. De saa nok Manden, men har vist ment, han var syg, og lod ham ligge. Da alt var rengjort, kom der en Del Soldater, som tog Plads i Kirken. Vi Fanger blev beordret op paa Orgelloftet, hvorfra vi jo havde et frit Skue langs ad Kirken op til Alteret. Saa kom en Præst, eller hvad han kaldtes, i broget Ornat og messede for Alteret paa Latin. *Spikow* bag Alteret blev nu vaagen, han kiggede først ud ved den ene Side, lidt efter ved den anden Kant. Men saa kom han løbende, alt hvad han kunde, op til os. — Der var Altergang; Soldaterne gik en for en hen til en Præst for at bekende deres Synder. Der var én, som havde været henne ved Præsten, men et Øjeblik efter gik han derhen igen. *Jens Bonefeldt* sagde da: »Det skal nok være ham, der stjal mine Kartoffler, og det har han ikke faaet sagt første Gang.« Da Kirkegangen var forbi, drog Soldaterne ud af Kirken, og vi havde Bevægelsesfrihed igen. Der blev saa fra de nærmeste Gaarde sendt Mad til os, saa i den Retning led vi ingen Nød.

Om det var 2 eller 3 Dage, vi var i Kirken, mindes jeg ikke, men da vi kom tilbage til Sandbjerg Mølle, stod Kørerne og brølede, og alle Døre stod paa vid Gab. Soldaterne havde rumsteret alle Vegne, og meget var stjaalet.

— Den 14. April kom et Bateria ovre fra Als over til os. Vi flyttede saa over Sottrup til Ullerup, til Junkershof. Manden stod og tog imod os paa Gaardspladsen. Der var en Officer, hvem Manden forklarede, at vi var fra Rage-

bøl og havde maattet flytte, først til Staugaard, saa til Sandbjerg, og nu kom vi her. Officeren svarede: »Ja, de holder jo med de Danske, de maa jo altid flygte«.

Der var vi saa den 18. April. Det var den Dag et smukt og meget klart Vejr, saa vi fra et højt Punkt kunde se Skanserne, hvor Flagene faldt, ét for ét. Det sidste Flag saas fra Skanse X, Kl. 10½ om Formiddagen var Skansen taget. Om Eftermiddagen kom der saa en Del Vogne med saarede danske Soldater, som kom paa Lasaret i Ullerup. Vi var i Ullerup til først i Maj Maaned, saa kom vi tilbage til Ragebøl; Marken skulde jo tilsaas og Huset istandsættes. Vort Hus, den gamle Kro, var en hel Ruin og lignede et Skelet. Der blev saa arbejdet paa at gøre det nogenlunde beboeligt. Senere blev der jo saa Vaabenstilstand, saa vi havde mere Ro til at passe vore Sager.

Den 28. Juni kom der en hel Del Soldater til Ragebøl og en hel Masse Vogne med Baade. De var i Byen til Kl. 11 om Aftenen, saa kørte de til Sandbjerg Storskov, og om Natten mellem den 28. og 29. Juni skete saa Overgangen til Als. Kort efter blev der jo saa stiftet Fred, og alle, som havde været indesluttet paa Als, kom hjem. Den materielle Skade i Dybbøl Sogn var meget stor. Der blev bevilget at yde Erstatning for den, og der kom saa sagkyndige Folk til at taksere Skaden, og da det var blevet beklippet et Par Gange og sat til det mindst mulige, kom der med Øvrighedens Haand og Segl et Bevis for, at vedkommende havde saa og saa meget tilgode. Deraf blev saa de to Femtedele betalt. Resten er aldrig blevet betalt.

Der kom en hel Del frivillige Gaver til Dybbøl Sogn, men det gik, som det vel gerne gaar ved saadanne Lejligheder: den, der trængte haardest, fik mindst.

Dette er mine Minder fra 1864 uden Udsmykning eller Tilføjelser, men den rene Virkelighed.

* * *

MINDESTENEN FOR SOGNETS FALDNE
I VERDENSKRIGEN
1914—18.

52 af Sottrup Sogns Sønner satte Livet til under Verdenskrigen, og af disse hviler kun én i den hjemlige Jord, nemlig Smed *Petersen*, Snogbæk, som var en af de første, der faldt. Tidlig dukkede Tanken om et Mindesmærke for alle dem, der hviler i fremmed Jord, frem og da Kirkeforstanderskabet i Sommeren 1921 tog Initiativet i denne Sag, var det med fuld Tilslutning fra hele Sognet. Ved den paafølgende Indsamling til Dækning af Omkostningerne ved Sagens Gennemførelse var der almindelig Tilslutning, og i Løbet af ganske kort Tid indkom der en Sum paa 3152 Kroner.

Det blev hurtigt besluttet at rejse en Sten paa Kirkegaarden i Lighed med den, der kort forud var rejst paa Kajnæs. Det blev overladt til Stenhugger *Kühl*, Graasten, at skaffe en saadan Sten. Denne er godt 4 Meter høj og af bornholmsk Granit. Paa Forsiden findes der en Indskrift og Navnene paa de 52 faldne.

Sagen gennemførtes hurtigt, og allerede den 25. Oktober 1921 fandt Afsløringen Sted. I Kirken, hvor man samledes inden Afsløringen, var hver Plads optaget. Her talte Provst *Thyssen*, Ulkebøl, og Pastor *Hansen*, Dybbøl. Ved den paafølgende Afsløring talte Provst *Thyssen*, Sognepræsten, Pastor *Kjølseth* og General *Moltke*, Sønderborg. Regimentsmusikken fra Sønderborg spillede. Senere samledes man i Forsamlingsgaarden, hvor der blev holdt en smuk og stemningsfuld Mindefest.

Den smukke Plads paa Kirkegaarden, mellem Soldatergrave fra de slesvigske Krige, blev stillet til Raadighed. Stenens Indskrift lyder:

»Minde om
52 unge Mænd fra Sottrup Sogn
som faldt i Verdenskrigen 1914—1918«.

Derefter følger Navnene:

Sottrup:

Hans P. Jørgensen * 30. 4. 91 + 20. 9. 14.

Mathias L. Jørgensen * 11. 8. 93 + 21. 10. 15.

Marius E. Jørgensen * 25. 1. 96 + 22. 9. 16.
 Hans P. H. Staugaard * 2. 6. 91 + 26. 10. 14.
 Hans Moltzen * 27. 4. 93 + 7. 12. 14.
 Vilhelm O. Jacobsen * 24. 3. 94 + 21. 9. 17.
 Johannes Volff * 23. 3. 90 + 14. 1. 15.
 Thorvald Midtgaard * 4. 7. 77 + 10. 2. 15.
 Julius Spieler * 28. 10. 87 + 17. 2. 15.
 Christian Petersen * 12. 1. 86 + 6. 6. 15.
 Klaus Fr. Jacobsen * 15. 2. 93 + 15. 7. 15.
 Nicolaj Jacobsen * 12. 12. 86 + 25. 5. 16.
 Jens Petersen * 15. 2. 88 + 12. 8. 15.
 Peter M. Erichsen * 4. 2. 88 + 14. 8. 15.
 Christian Otzen * 20. 7. 91 + 2. 9. 15.
 Friedrich Arnold * 14. 4. 95 + 7. 9. 15.
 Johan Fr. Andersen * 31. 3. 80 + 23. 9. 15.
 Johannes Jensen * 13. 3. 81 + 5. 10. 15.
 Carl Bertram * 4. 2. 95 + 23. 10. 15.
 Herman Jacobsen * 18. 1. 96 + 29. 11. 15.
 Jens Jensen * 30. 12. 96 + 18. 8. 16
 Nicolai Johansen * 23. 12. 79 + 28. 12. 15.
 Heinrich N. Popp * 2. 5. 80 + 22. 2. 16.
 Anders C. Michelsen * 30. 4. 91 + 22. 7. 16.
 Christian Hattig * 28. 1. 74 + 27. 8. 16.
 Hans C. Skeldgaard * 25. 11. 94 + 5. 9. 16.
 Jacob Boisen * 2. 6. 95 + 7. 9. 16.
 Emil Jørgensen * 30. 11. 95 + 16. 12. 16.
 Andreas Jacobsen * 7. 2. 94 + 20. 4. 17.
 Hans C. Petersen * 19. 1. 95 + 23. 4. 17.
 Christian L. Larsen * 20. 10. 97 + 15. 5. 17.
 Lorens Andersen * 3. 2. 96 + 26. 1. 18.
 Hans Jacobsen * 1. 7. 97 + 9. 4. 18.
 Hans P. Nielsen * 9. 8. 82 + 23. 4. 18.
 Christian Petersen * 27. 2. 79 + 19. 10. 14.
 Hans Christian Lei * 13. 10. 95 + 16. 9. 15.
 Henrik Davidsen * 13. 4. 94 + 11. 16. 15.
 Hans Petersen * 27. 5. 90 + 4. 8. 18.
 Peter S. Jensen * 11. 8. 76 + 29. 9. 18.
 Jens P. Jensen * 17. 1. 76 + 18. 10. 18.
 Jens Jørgensen * 20. 5. 94 + 20. 10. 18.

Snogbæk:

- Jørgen Frederiksen * 9. 10. 95 + 2. 7. 16.
Niels Jensen * 11. 5. 90 + 5. 7. 16.
Asmus Kjer * 15. 11. 87 + 25. 8. 16.
Jens Leonhard * 10. 5. 82 + 2. 5. 19.
Jacob Jensen * 4. 6. 92 + 28. 8. 19.
Christian Jacobsen * 2. 1. 79 + 16. 10. 18.
Jørgen Hansen * 28. 2. 93 + 29. 9. 16.
Jacob May * 25. 10. 77 + 9. 11. 15.
Christian Andersen * 4. 4. 94 + 16. 1. 17.
Peter Brodersen * 21. 7. 93 + 8. 7. 17.
Gustav E. Hymøller * 11. 10. 96 + 14. 8. 17.

SANDBJERG

Godset Sandbjerg er oprettet af Hertug Hans d. Y. af Sønderborg. Han nedlagde 4 Gaarde, to kaldtes Sandbjerg og to Laagmai. Slottet, Møllen og Ladegarden fuldendtes 1576. For at faa Vand til Møllen, byggede han en Dæmning, hvor Nydam Mose mundede ud i Allsund. Ved at gennembryde Bakkedraget mellem Nydam Mose og Nørreaen — den saakaldte Hertug Hans Kanal — ledte han Vandet fra Aaen ind i Mosen, og Dæmningen skabte derved den nuværende Sandbjerg Sø. Den afgravede Jord fra Hertug Hans Kanalen blev brugt til at opføre Dæmningen. At Hertugen derved tog Vandet fra Nørremølle (Nøraamølle) rørte ham ikke, og der blev ikke taget Hensyn til Møllerens Klage. Hertug Hans anlagde selv en Vandmølle ved Dæmningen, ud mod Allsund. 1622 overtog Hans d. Y.'s Søn, Hertug Alexander, Godset. Det blev under Stamhuset Sønderborg indtil Hertughusets Fallit under Hertug Christian Adolf af Sønderborg 1667.

Godset kom da, sammen med de andre Sønderborgske Besiddelser, under Kronen. Det var kun Krongods i 6 Aar, da Kong Christian V ved Skøde af 25. Juni 1673 overdrog det til Amtmand Conrad Reventlow til Clausholm, der i 1673 ophøjedes i Grevestanden. Den 3. De-

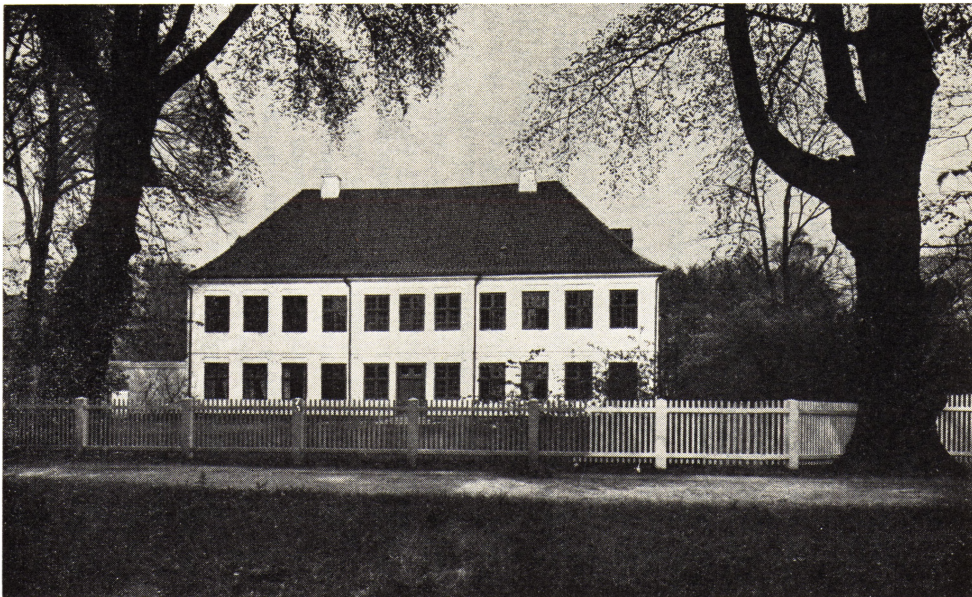
cember 1681 blev Sandbjerg et Lensgrevskab under Navnet Reventlow.

Familien Reventlow kan se tilbage paa en 700-aarig Historie. Efter Siebmachers Vaabenbog (77. Hefte) sad Slægten Reventlow i de ældste Tider i Ditmarsken. Alle-rede 1223 nævnes Godske Reventlow i et Dokument. Fra Ditmarsken kom Slægten til Danmark og Holsten. I flere Generationer sad en Linje paa Liedorf, Lammershagen og Wittenberg. Den uddøde 1680 med Greve Otto paa Wittenberg. Af denne Linje var Hamborgs Biskop, Detlev v. Reventlow, død 1536. En anden Linje gik tidlig til Danmark og fik omkring 1400 Godset Søboe, men denne Linje uddøde med den 1533 afdøde Anders Reventlow. En 3. Linje kom omkring 1300 til Holsten (Hartvig v. Reventlow). Hans Søn, Konrad, stiftede 1320 den Mecklenborgske Linje, som ejede Godset Zinzendorf. En af hans Efterkommere, Grev Detlev til Zinzendorf (1600—1664) kom igen til Holsten og erhvervede Futterkamp og Neudorf. Han er Stamfader til de nulevende Familjer. Af hans 5 Sønner er den 3. Grev Konrad, Stifteren af den danske Linje Reventlow-Sandbjerg.

Amtmand Conrad Reventlow var i sine Velmagtsdage en af Kongerigets største Jordegodsejere; men trods dette og trods de store Pengemidler, han kom i Besiddelse af, var hans økonomiske Forhold alt andet end glimrende. Han døde 1708 og ligger sammen med sine to Hustruer bisat i prægtige Sarkofager i Slesvig Domkirke. Man kan paa Sarkofagen læse følgende, af ham selv forfattede Vidnesbyrd paa Latin: Jeg har saaledes levet blandt Jer, at jeg ikke behøver at blues ved mit Liv, og jeg frygter ikke Døden, efterdi jeg har Velsignelsen. —

Den næste Ejer af Grevskabet Sandbjerg var Conrad Reventlows eneste ægtefødte Søn, som naaede den voksne Alder, *Chr. Detlev Greve Reventlow* (1671—1738), gift med Christian V.s Datter *Anna Christiane Gyldenløve*. Han var sin Tids største danske Jorddrot.

Efter Chr. Detlev arvede Sønnen, senere Stiftamtmand over Sjællands Stift Conrad Detlev Greve Reventlow (1704—1750) Grevskabet. Han efterfulgtes af Sønnen Friherre

Sandbjerg Slot

Christian Detlev Greve Reventlow (1735—1759). Da han ingen mandlige Efterkommere havde, arvede hans Farbroder Friherre Detlev Greve Reventlow (1710—1775) Grevskabet. Denne Ejer af det skønne Herresæde var en varmtfølede Mand, der ved sin faderlige Omsorg for sine Bønder og undergivne, tjente sine Sønner, der arvede hans menneskekærlige Sind, som Forbillede hele Livet. Sønnen Conrad George Greve Reventlow (1749—1815), som var næste Ejer af Grevskabet, var Kommandør i Sjøetaten. Han ligger begravet paa Dybbøl Kirkegaard, Bønderne i Grevskabet satte et Minde over ham paa Kirkegaarden¹⁾ som Tak, fordi han 1788 udparcellerede Godset til sine Bønder. Han efterlod sig ingen Sønner, hvorfor Grevskabet gik i Arv til Broderen, den senere berømte *Gehejmestatsminister Christian Detlev Greve Reventlow* (1748—1827), en af vort Landbrugs mest fortjente Mænd, den, der har Hovedæren for Stavnsbaandets Løsning og for Gennemførelsen af en hel Række for Landbrug, Skovbrug og Skole meget betydningsfulde Reformere. —

Sønnen Conrad Georg Greve Reventlow (1749—1815), traadte som human og reformvenlig Godsejer værdigt i Faderens Fodspor. Efter ham arvedes Grevskabet af Sønnen Friherre Ferdinand Carl Otto Greve Reventlow (1803—1875) og atter af dennes Søn, 1929 afdøde Ejer Lensgreve Christian Ejnar Reventlow, født 1864, Greve til Kristianssæde paa Lolland, Friherre til Brahetrolleborg paa Fyn, Hofjægermester og Kammerherre. —

Han overtog efter Afløsningen 1924 Grevskabet som fri Ejendom.

Den lille enkle Hovedbygning, Palæet kaldet, er opført 1787—1788 i to Stokværk med hvidpudsede Mure og glaseret Tegltag. Bygmesteren er Christian August Bohlsmann fra Sønderborg.

Over Dæmningen og ind til Hovedgaarden findes en smuk og ejendommelig Allé af høje Graapopler og Elme.

I sin Tid havde Godset et Tilliggende af 3660 Tønder Land og Arealerne strakte sig til Ballegaard og Bøgeskov.

¹⁾ I »Fra Als og Sundeved« XVI Hefte: Fra Dybbøl Sogn, Side 34 ff: »Det Reventlow'ske Gravkapel«.

Samtidig hørte ogsaa Patronatet over Dybbøl Kirke og Skole til Sandbjerg.

Ved Dybbøl Kirke er tilbygget et Kapel, hvor en Del af Slægten Reventlow er bisat.

Efter Udstykningen af Godset 1788 beholdt det kun et mindre Areal, saa at der nu er et Tilliggende af 133,4 ha, deraf er 48 ha Ager, 56 ha Skov og 7 ha Eng.

I Oktober 1930 blev Godset købt af Overretssagfører Knud Dahl, København.

Til Sandbjerg knyttes en Del Minder fra de slesvigske Krige.

Det berettes, at Forbundstropperne i 1849 havde planlagt en Overgang til Als ved Hjælp af en Bro, som skulde bygges paa Søen ved Sandbjerg. Dæmningen mellem Søen og Als Sund skulde saa gennembrydes, hvorefter Broen skulde skydes ud fra Søen, der ligger en Del højere end Als Sund. — Det var en fantastisk Plan, der ikke kom til Udførelse.

Her døde 1858 General Bülow, Sejerherren fra Fredericiaslaget, hvis Grav findes paa Dybbøl Kirkegaard. Han døde netop, da hans Søn var blevet udnævnt til Sognepræst i Dybbøl.

I 1857 havde Grev Reventlow stillet Slottet til Raadighed for Generalen og her tilbragte han sine sidste Dage. Ude i den gamle, skønne Park skal Generalens Hest ligge begravet.

Det var fra den til Sandbjerg hørende »Storskov« Overgangen til Als fandt Sted den 29. Juni 1864. Paa Avlsgaarden findes endnu det gamle Ur med blaat Zifferblad, der paa Slaget 2 gav Signalet til, at Overgangen skulde begynde.

Lensgreve Ferdinand Carl Otto Reventlow (1803—1875) tilbød i 1864 det danske Krigsministerium at lade Skoven fælde, for at forhindre en tysk Overgang, men Ministeriet svarede, at det ikke var nødvendigt, det vilde være udelukket, at Prøjserne kunde gøre Brug af Skoven.

I 1864 var Sandbjerg prøjsisk Lazaret. Tre danske Officerer, der blev haardt saaret under Kampen paa Als den

29. Juni og faldt i Fangenskab førtes til Sandbjerg Lazaret og døde der:

Kapt. C. T. D. Bügel, 4. Inf. Regt.
Skt. J. G. F. Schlegel, 3. Inf. Rgt.
Fr.vil. cand. theol. T. S. Lund, 18. Regt.

SNOGBÆKLUND

Snogbæklund var en lille Herregaard i Øster-Snogbæk. Voldstedet ses endnu. Indenfor den tidligere Voldgrav ligger nu Hjulmager Chr. Krøgers Ejendom. Murrester og Tagpander fra den gamle Bygning findes endnu paa Stedet.

Af tidligere Ejere kendes Volmer og Jørgen von der Herberge. De nævnes med deres Hustruer Cathrine og Margrethe iblandt Fadderne ved Daabsfesterne paa Rønhave 1549, 1551 og 1556.

1592 var Henning Meinstorp Ejer af Gaarden. Det maa være Henning Meinstorp til Søgaard paa Pelworm, Faderen til Christoph Meinstorp til Avnbølgaard. Han maa have haft Stridigheder angaaende Ejendomsretten, og hans Sag blev behandlet paa Landdagen i Haderslev den 5. Februar 1598, da Gaarden blev ham tilkendt.

Han solgte Godset 1599 til Hertug Hans d. Y. for 20.000 Daler. Hertug Hans lod 1600 Gaarden rive ned, og Bygningsmaterialet blev bragt til Als, hvor det brugtes til Ombygninger paa Rumohrsgaard, som ligeledes var blevet købt af Hertug Hans.

SOTTRUP SKOLE

Skolen er stiftet 1670 af Hertug Christian af Glyksborg. Sottrup hørte til den sundevedske Del af de Glyksborgske Besiddelser. Hertug Christian (1663—1698), Søn af Stifteren af den Glyksborgske Linie, Hertug Philip, var født den 19. Juni 1627 paa Glyksborg, hvor han ogsaa døde den 17. November 1698. Han var to Gange gift,

i første Ægteskab (13. September 1663) med Sibylla Ursula, Datter af Hertug August af Braunschweig-Wolfenbüttel († 12. Decbr. 1671) og i andet Ægteskab (10. Mai 1672) med Agnes Hedwig, Datter af Hertug Joachim Ernst af Pløn († 20. 11. 1698). — Der var kun tre Dage mellem Ægteparrets Død, og begge Kister stode Side om Side i Slotskirken paa Glyksborg.

Sottrup Kirkebog, 1670, indeholder Protokollet over Skolens Stiftelse og den første Skoleordning for Sottrup.

Dokumentet har følgende Ordlyd:

»Die Stiftung der Schulen«
lautet folgender Gestalt:

Nach demmahlen auf gnäd. Consens und Befehl des Durchlauchtigsten Fürsten und Herrn, Herrn Christian, Erben zu Norwegen, Herzogens zu Schleswig, Holstein, Stormarn under der Dithmarschen, Grafen zu Oldenburg und Delmenhorst unsers Gnädigsten Landesfürsten und Herrn hier zu Satrup im Jahre Christi 1670 eine Schule gestiftet worden, welches Gott Ihre Hochfürstl. Durchl. mit seinem reichen Segen, zur Seelen- und Leibes wolfahrt, väterlich belohnen, und bei friedlicher glücklicher Regierung lange und beständig erhalten wolle!

Als ist von Uns Untergeschriebenen, so wol auch von dem ganzen Kirchspiel Satrup für gut und genehm gehalten worden, desswegen solcher Stiftung, was et damit für eine Bewandtnis habe, dieses Wohnhaus schriftlich verfasst werde, wobey es auch ungeändert nun und zu allen Zeiten bleiben, und Niemand von uns bey 3 Sh. c. an seine Obrigkeit, wie auch 3 Sh. c. zur Kirchen, verfallen, etwas dawieder reden noch einige Enderung darinnen machen muss.

1. ist von uns allen freywillig beliebt und uns und unsern Nachkommen zum Besten, für Recht gehalten worden, dass das Schuel Haus, wenn es verfertigt von Eingepfarrten bey Macht soll gehalten werden, so weit es in sein Pfählen und mit dem Zaun begriffen ist.

2. dass eine düchtige Person, die beydes deutsch

und dänisch recht lesen und schreiben und dabey wol rechnen kann, zu den Schuel-Kindern angenommen und ihnen zum Schuelmeister vorgesezet werden. Wobey aber für Nöthig erachtet worden zu erwehnen, wenn in folgenden Zeiten der Cüster felbst der Schulen wol und mit Nützen, wie obgedacht, vorstehen und die Kinder unterweissen konte, dass er für einen andern der negste sein, und da der izige Cüster es geschehe gleich über Kurz oder Lang, mit Tode abging, und sein Succesor so tüchtig, als der Schulmeister war, Er dem Schulmeister, dem Cüster cedi- ren und weichen soll.

3. soll der Schulmeister gehalten und verpflichtet sein, im Sommer von Ostern bis Michaelis seine Schüler, Knaben und Mägdlein alle Sonntag nachmittag in Gegenwart des Herrn Pastoris oder seines Collegen zum Examen darzustellen; im Winter aber alle vier Wochen, bei haltender Monats-Predigt. Und wenn auf Johannis die Visitation geschieht, soll er sich ebenmässig mit allen seinen Schülern in der Kirchen einstellen, und wie weit sie im lesen, schreiben und rechnen gekommen, dem Probstn darzeigen. Sich auch danebenst in seiner Information und im ganzen Leben und Wandel also verhalten, dass niemand mit Recht sich über ihn zu beschweren habe.

4. Dagegen haben wir, dieses Kirchspiels Eingepfarrte ihm für seine Information und bey unsern Kindern angewandten Fleiss verheissen und zugesaget, dass er für jedes Kind, welches über 6 Jahre alt, alle Wiertel Jahr 12 Schl. zu Lohn haben soll, biss es so weit gekommen, das es kann durch den Hr. Pastoren öffentlich in Gegenwart der christl. Gemeine für dem Altar confirmiret und darauf zum heiligen Abendmahl admittiret werden. Es soll auch der Schulmeister alle Viertel Jahr die Kinder, so zur Schule gehen, ablesen und so Jemand mehr, den Zwey Kinder hat, soll das dritte Kind umbsonst informiret und nur für zwey bezahlet werden. Will aber Jemand unter 6 Jahren sein Kind zur Schule

halten oder auch nach der Confirmation noch länger hingehen lassen, stehet es einem jeden frey, wenn er nur, jedes Vierteljahr, die Zwölf Schl. C. dafür erleget und dem Schulmeister zustellet. Das solches alles also vorgegangen, beschlossen und vom ganzen Kirchspiel bewilliget sey, thun wir Endesbenandte mit unserer eigenhändigen Unterschrift bestätigen.

Satrup, d. 13. Octobris 1670.

Asmus Jörgensen, Kirchgeschworener.

Peter Hansen, Kirchgeschworener.

Hans Paulsen, Christen Jörgensen, Claus
Christensen, Christen Andersen, Peter
Christensen, Christen Hansen, Christen
Matthiesen, Christen Marquardsen.«

FOLKEMINDER OG SAGN

ORGELBYGGEREN FRA SNOGBÆK

Jørgen Marcussen blev født i Snogbæk den 10. Mai 1781. Faderen var en fattig Tømmermand. Drengen kom i Pleje hos en Snedker Alexander i Snogbæk. Skolen i Snogbæk kunde ikke tilfredsstille den begavede Drengs Videbegærlighed. Plejefaderen tog ham ofte med i Kirken og allerede tidligt vaagnede religiøse Følelser i Drengens Hjerter. Det var især Orglets Toner, der greb ham, og i sit stille Sind besluttede han engang at blive Orgelbygger.

Efter sin Konfirmation kom Jørgen i Snedkerlære hos sin Plejefader, han blev sit Ideal tro, og efter endt Læretid fik han Arbejde som Svend hos Orgelbygger Oppenhagen i Rudkøbing. Men Mesteren sørgede for, at Svenden ikke fik fat i Hemmeligheden ved Intoneringen og Stemmerne, da han frygtede, at den talentfulde Yngling skulde blive en Konkurrent for ham. Det varede ikke længe, før han afskedigede ham.

Jørgen Marcussen kom tilbage til sin Plejefaders Værksted i Snogbæk, men den store Skuffelse kunde ikke slaa hans Mod ned. Orgelbyggeriet lod ham ikke komme til Ro. I sin Fritid byggede han et lille Orgel. Derved blev Pastor Holst i Sottrup opmærksom paa hans Talent, og han gav ham Undervisning i mange Fag. Organisten paa

Augustenborg, Hansen, lærte han ligeledes at kende, og paa Grund af de to Mænds Anbefaling fik Marcussen overdraget en Orgelreparation i Domkirken i Haderslev.

Med sit Valgsprog: »Tragter først efter Guds Rige og dets Retfærdighed etc.« (Math. 6, 33) modstod han alle Hindringer, der stillede sig i Vejen.

1806 giftede han sig med Anna Marie, født Andersen, og boede i Sottrup. De følgende Krigsaars Uroligheder bragte ham Arbejdsløshed og trange Kaar. Som Luther siger om sine Forældre, maatte ogsaa Jørgen Marcussen samle sit Træ og bære det hjem fra Skoven.

1816 kom en Søn af Pastor Reuter i Havetoft (Angel) i Lære hos Marcussen, han blev senere, 1827, Marcussens Kompagnon: Firmaet Marcussen og Reuter. — Begge var store Talenter og deres Kunstflid, forbunden med Soliditet og Reellitet, kan mange Kirker takke for deres smukke Orgler.

Sit første Orgel byggede Marcussen ¹⁸¹⁹1879 i Siseby (Kr. Eckernförde), det andet blev 1821 bygget til Kirken i Brügge ved Bordesholm. Senere byggedes Orgler til Kiel, Esgrus, Tønning, Slesvigs Domkirke, Glyksborg, Grundhof, Kronborg, Roskilde Domkirke, Fredensborg og Christiansborg Slot; efter sidste Arbejde hædredes Firmaet med Titlen »Kgl. dansk Hoforgelbyggere«. De første Orgler Marcussen byggede til Nordslesvigske Kirker var i Sottrup, Ullerup, Øsby, Vilstrup, Løjt, Løgumkloster o. a.

1830 forlod Orgelbyggerne Sottrup og flyttede til Aabenraa, hvor Firmaet endnu arbejder, kendt langt ud over Landets Grænser. Jørgen Marcussen døde 1860.

KOST-SOTTRUPSKOV

Ifølge kgl. Forordning af 3. April 1873 skulde alle Skibe, der passerede Als Sund og Als Fjord, lægge an ved Kost, for at blive undersøgt og forsejlet af den derværende Strandkontrollør. For ikke at efterkomme denne Bestemmelse, paahvilede Skipperen en Bøde i Henhold til Toldlovens § 118 af 8. Juli 1803.

Det ser ikke ud til, at alle Skipperne har rettet sig efter

denne, da Forordningen paany bliver udsendt fra den slesvigske Overret paa Gottorp den 26. August 1815.

Kost var dengang Navnet for det nuværende Sottrupskov. Schrøder nævner i sin Topografi fra 1837: »Nord for Sandbjerg Skov, ved Stranden, ligger nogle Fiskerhuse og Inderstesteder, som kaldes Kost.« — Samme Navn benyttes af Christian Wollesen i Topografien fra 1854.

Ifølge Kgl. Resolution af 13. November 1824 blev Forordningen af 27. Marts 1813 ophævet. For at lette Skibsfarten skulde Undersøgelsen og Forseglingen fremtidigt finde Sted ved Sønderborg Toldsted. Strandkontrolløren i Kost fik derefter det Hverv, at afpatrouillere Sundet og Fjorden fra Sønderborg til Varnæshoved. — Toldstedernes Opgave var at gøre Skipperne opmærksom paa denne Forandring. — Toldkontrollørens Jolle har derefter været den første »Toldkrydser« mellem Varnæs og Sønderborg.

1822 købte Løjtnant, Kontrollør Rönacker et lille Stykke Land (2 Skæpper) ved Kost af Grevskabet Reventlows Jorder for en Sum af 53 Rbdlr., hvorpaa han med Statens Hjælp byggede et Hus som Toldstation.

MINDER FRA KRIGENE I SANDBJERG STORSKOV

Sandbjerg Storskov udmærker sig ved en pragtfuld Bøgebevoksning, der findes med en Højde op mod 40 Meter i en Alder af omtrent 200 Aar. Paa mange Træstammer ses talrige Mærker af Indskrifter, der viser Kolonneveje, mange Steder har de prøjsiske Soldater 1864 indskaaret deres Navne og Troppeafdelinger.

I Museet paa Sønderborg Slot findes et Stykke af en Træstamme, der i sin Tid blev foræret af Skovfoged Wommelsdorf paa Sandbjerg, med følgende Indskrift:

STAAK
MECKLENBURGER
FELDWACHE
1848
OLDENBURGER.

Denne Indskrift, som en mecklenborgsk Soldat maaske paa ensom Vagtpost har skaaret ind i Træet, er groet ca.

10 cm dybt ind i Stammen. Træet blev fældet 1910. Bogstaverne er yderst skarpt tegnede, til Trods for de 62 Aar, Træet har staaet, efter at Soldaten saarede dets Bark.

I Skoven ses endnu tre Kanonpladser fra 1864.

KASMUSDAM

Her paa Egnen er de gamle Stueure fra Kasmusdam (Kasmusdam-Bornholmere) nutildags stærkt efterspurgt.

Hertug Frederik af Glyksborg overlod 1753 en Parcel til Forpagterinden paa Lundsgaard. Paa denne Jord byggede hun det nuværende Kasmusdam, og hendes Børn solgte det 1756 til Urmager Jeppe Johansen. Hans Søn Jes Johansen overtog 1785 Ejendommen og forøgede den siden ved at købe flere Ballegaarder og Lundsgaarder Parceljorder, og i flere Generationer sad Slægten som Urmagere paa Kasmusdam, og alle har de udmærket sig i Urmagerkunsten.

(Efter Johs. v. Schrøders Topografi).

BRUDESENGSGAVER

Bryllupsgildets mange Festdage indledes med Brudesengsdagen. De indbudte bragte den Dag Fødevarer til Bryllupshuset, hvor de blev rigelig trakteret. Den Dag vartede Brud og Brudgom op, medens Far og Mor sad i Højsædet. Brudesengsgaven var ikke altid ubetydelig. Et Brudepar i Sundeved fik omkring 1840 af 180 indbudte 73 Børster (Skinker) og i Brudegave 750 Mark. Ti Aar efter, da han igen holdt Bryllup, var der 110 Gæster, og han fik da 53 Børster og 434 Mark. Samme Mand havde været indbudt til 176 Bryllupper og ydet 104 Skinker og 757 Mark.

(Efter »Fortid og Nutid«, 1920).

SOTTRUP KLOKKETAARN

Graveren i Sottrup mødte ofte et Spøgelse paa Kirkegaarden, naar han undertiden havde noget at forrette i Klokketaarnet ved Nattetide. Skulde han ringe med Klokken, naar der var Ildebrand i Byen eller Sognet, hændte det, at Spøgelset stillede sig i Vejen for ham paa Dørtærskelen. Præsten gav ham engang det Raad, at han skulde skære et Kors i Dørtærskelen, saa vilde Spøgelset

ikke kunde komme igennem Døren mere. Det gjorde Gra-
veren, og siden den Tid var Spøgelset borte.

Det gamle Klokketaarn blev bygget i 1666 og stod ind-
til det nuværende Taarn efter Lynbranden i 1860 blev
opbygget i den nuværende Skikkelse. Det gamle Kirke-
taarn var for svagt til at bære Klokkerne.

PRÆSTEDRAB I SOTTRUP KIRKE

Den romanske Kirke har oprindeligt haft et Kor med
halvrund Apsis, der i sengotisk Tid er bleven nedbrudt
og Koret forlænget mod Øst. Under Østgavlen ser man
endnu de gamle buede Sokkelsten.

Om Kirkens gamle Apsis fortalte Degn Kunz i Sottrup:

»Sottrup Kirke har i sin oprindelige Bygning haft en
halv-zirkelformet Korslutning mod Øst, hvor Alteret stod.
En Søndag kom to af de katolske Præster op at skændes
og Striden endte med, at den ene Præst slog den anden
ned med en af de svære Malmstager paa Alteret. Han blev
liggende død i Koret.

Efter denne ugudelige Gerning besluttede man at rive
den vanhelligede Korbygning ned, og der opførtes en
anden med lige Afslutning.«

PRÆSTEN OG HANS KARL

I Sottrup levede der engang en Præst, der forstod sig
paa at mane. Han havde den Vane, hver Aften at gaa op
til Kirken for at se, om alt gik rigtig til. Hans Kone
kunde ikke godt finde sig i dette og overtalte derfor de-
res Karl til at indhulle sig i en Hestehud for at indjage
Præsten en alvorlig Skræk, naar han gik ud af Kirken;
Karlen skulde da stille sig lige i Vejen for ham. Men
Præstekonen havde taget fejl af sin Mand, thi Præsten
blev ikke bange, men sagde: »Er du et Menneske, saa tal,
er du Djævelen, saa vig bort!« Karlen forholdt sig imid-
lertid ganske rolig og Præsten vedblev at mane ham ned,
indtil han var sunken til Knæerne og nu udbrød: »Men
det er jo mig, Fa'r!« Dog det var for sent, der var ingen
Redning mere. Karlen blev fuldstændig manet i Jorden.

PRÆSTEN, DER GAAR IGEN

Om en af de afdøde Præster i Sottrup hedder det, at

han gik igen. En Mand, der var født i Midnatstimen, vil endog have set ham gaa midt i Ligs-karen den Dag han selv blev jordet, og da man atter forlod Kirkegaarden. Senere saas han i Nærheden af Præstegaarden i Snogbæk; der stod han og gravede i en Fordybning der, hvor der nutildags er anlagt en Park, der kaldes »e Krig«. Efter flere forgæves Forsøg lykkedes det endelig en Nabopræst*) at faa ham manet ned i Jorden.

(Efter Lorenzen: Minder fra Sundeved, 1859).

SOTTRUP PRÆST OG BØNDERNE

— I Rationalismens Tid var der en gammel Præst i Sottrup, som ogsaa gav sig til at prædike den nymodens Lære. Alle de gamle Bønder var meget fortrydelige herover. Saa flokkedes de en Søndag Morgen alle sammen udenfor Kirkegaarden. Og der kom han jo, den gamle Mand, nede paa Vejen med Bogen under Armen. Da træder de ham i Møde og siger: »Hva' hær I no tænt, Fatter, I vil perk' edaw, den gammel Lær' helder den ny?« — »Jeg har tænkt — siger Præsten — at prædike ligesom sidste Søndag.« — »Ja — siger Bønderne — men saa skal I alder komm' som løwind' Præst a æ Kirk'!« — »Godt Børn — siger da Præsten — saa kan I ogsaa faa det efter den gamle Lære da.« Og det blev det saa ved med i hans Tid.

(Efter Ohrt: Sønderj. Folkesagn).

BARNEMORDET PAA SANDBJERGGAARD

Jens Kromand i Ragebøl fortæller:

Det var, da Hertug Hans boede paa Sandbjerggaard. En Pige paa Gaarden havde født i Dølgemaal og kastet

*) Denne Nabopræst skal være Præsten Nicolaus Kyhl i Ullerup. Han var født i Sønderborg og i 47 Aar, fra 1676—1723 Præst i Ullerup. Over ham beretter Duus i sin Topografi over Sundeved, Side 121: »Naar jeg ikke tager fejl, saa kendes endnu her i Sognet (omtrent 1830) Sagnet om ham, at han kunde mane Spøgelser i Jorden og at han kunde udføre magiske Kunster.'

Barnet i Voldgraven, hvor man fandt Barneliget. I en af Gaardens Piger, der saa lidt sygelig ud, formodede Hertugen Barnemordersken og lod hende sætte i Taarnet paa Sønderborg, hvor hun faa Dage efter døde. Hendes sidste Ord var: »Saa sandt Gud lever, er jeg ikke Barnets Moder.«

Et Par Dage efter Pigens Død bad en gammel Kone fra Snogbæk om at faa Hertuginde i Tale. Hun fik Foretræde og betroede Hertuginde, at hun den sidste Nat havde haft en mærkelig Drøm: hun havde set en Pige kaste et lille Barn ud i Voldgraven, og hun havde tydeligt set, at Pigen haltede paa det venstre Ben.

Paa Sandbjerg tjente netop en Pige, som haltede paa venstre Ben, og Hertuginde fattede Mistro til hende. Hun kom i Forhør hos Hertug Hans og tilstod. I sin Vrede lod Hertugen hende hænge i et Træ paa »Troidhøj«.

Som Bod for den uskyldige Piges Død lovede Hertugen, at han vilde lade den gamle Kirke i Sønderborg, der var viet til St. Maria, ombygge og forskønne.

ET BRANDTRÆ VED SANDBJERG

Ved Indkørslen til Sandbjerggaard staar to gamle Elmetræer, et paa hver Side af Vejen, hvor Vindebroen i gammel Tid førte over Graven. I det største af disse, hvis Stammeomfang 1920 anføres med 3,80 Meter, er Stuehusets Brand dagsat. —

Omkring 1870 var det Mening, at disse to Træer skulde fældes, men de fik alligevel Lov til at blive staaende. Man var ikke helt sikker paa, om Husets Ild ikke alligevel kunde være bundet i Træet.

(Meddelt af Jens Hansen, Ragebøl, 1920).

PRÆSTEDRAB I SOTTRUP KIRKE

Nord for Sandbjerg staar et stort Pæretæ ved Siden af et Vandsted. Marken kaldes derefter »Pæetræslyk«. I dette Træ er Ilden dagsat for Smedien i Sandbjerglykke. Derfor maa det ikke fældes.

(Meddelt af Chr. Hanssen, Nørremølle, 1925).

ET BRANDTRÆ I SNOGBÆK

Hos Gaardejer Jens Andersen, »Nygaard« i Snogbæk stod indtil 1941 et saakaldt Brandtræ, en Kristtjørn (»Höf-feltvaan«). Jens Andersens Bedstemoder, Fru Helene Andersen, mente, at Træet maatte være ca. 200 Aar gammelt og fortalte, at naar det blev fældet, brændte Gaarden.

1936 var det udgaaet i Toppen, og da var en lille Brand i Laden, foraarsaget af Lynnedslag. 1939, da det formodentlig paa Grund af den haarde Vinter gik ud, brændte Avlsbygningerne. Saa mærkeligt gik det til, og skønt man kun smilede ad denne Overtro, kunde man dog ikke glemme Træets Endeligt i Forbindelse med Branden, og det stod i to Aar udgaaet, inden man bekvemmede sig til at tage det bort.

(Meddelt af Gaardejer Olaf Bonefeld, Snogbæk, 1945).

TROLDPÆLEN

Midt paa Landevejen, som fører fra Sandbjerg Mølle til Sandbjerggaard, ses Resten af en gammel, nedrammet Pæl. Der er i sin Tid bleven en Trolld manet ned i Jorden, og i ældre Tider var man ikke glad ved at passere dette Sted i Mørke.

»BOHØJ«

St. Hansnatten var Frygten for Heksene stor. De opholdt sig meget under Kæmpehøjene, og troværdige Folk har ofte set, hvor Højene i denne Nat hævdede sig paa gloende Søjler. Saaledes har man ogsaa ofte set »Bobøj« ved Sottrup »rejse« sig, og Heksene dansede og skraalede inde i Højen. Det hændte ogsaa, at de dansede rundt om Bohøj; man har om Morgenen endnu fundet Fodsporene. De unge Piger paa Sundeved stak St. Hansaften et Blad af St. Hansurten i en Bjælke- eller Murspalt, saa var de fredet for Hekse, og den tilkommende Mand skulde vise sig i Drømme.

TROLDHØJ

»Trolldhøj« er en Mark, som grænser ud mod Havet ved Knarhøj Bugt. Tomten efter den gamle Gravhøj ses

endnu. Den maa ikke forveksles med Højen af samme Navn ved Sandbjerg. Her er fundet mange Oldsager fra Stenalderen. — Der fortælles, at Trolden (= d. e. Nis Puk) har boet i denne Høj, men man har ikke set ham, efter at Højen er blevet sløjffet.

(Meddelt af Chr. Hanssen, Nørremølle).

NISSEN I SNOGBÆK

I Snogbæk opholdt sig engang en Husnisse i mange Aar hos en Bonde, hvem han ved sin Paapasselighed gjorde til en holden Mand. Derfor fik Nis Puk ogsaa en god Klat Smør i Grøden hver Aften. Men engang havde Pigen stukket Smørret saa dybt ned i Grøden, at Nissen ikke saa det; han troede da, at man begyndte at blive ligegyldig imod ham, hvorfor han paa Øjeblikket drejede Halsen om paa den bedste Ko. Da han imidlertid senere fandt Smørret, gjorde det ham meget ondt og han slæbte den døde Ko ned til Allsund; her fik han fat i en Baad og satte over Vandet med den døde Krop. Paa Als stjal han fra en rig Bonde en lignende Ko og lagde den døde hen i Stedet for. Velbeholden fik Nis den levende Ko ført til Bondegården i Snogbæk, just som det gryede ad Dag. Pigen blev ikke Forskellen var, men da Køerne skulde vandes, kunde den stjaalne Ko ikke finde til Vands. Da kom Nis og greb den ved Hornene og førte den hen til Dammen, til ikke liden Forbavselse for Pigen, til hvem han sagde: »Ja, det er intet Under, at den ikke ved Vejen til Vandet, thi jeg har hentet den fra Als i Nat.«

(Efter Lorenzen, Minder fra Sundved, 1859).

UNDERBOSFOLKENES BRUDEFÆRD

Paa en Bondegård i Sottrup havde man for mange Aar siden saadanne Væsener, der især opholdt sig i et Kammer i den ene Ende af Huset, kaldet »æ Kleve«. De var til Jævnshold usynlige; kun ved enkelte Lejligheder fik Husets Beboere dem at se. Saaledes kom der en Søndag Formiddag en lille Dreng og en lille Pige hen til Tjenestepigen i Huset og begærede en Saks og en Redekam. Først sagde hun nej, men da de lovede hende, at saa skulde hun

alene faa Brudeskaren at se, lod hun dem faa, hvad de forlangte. Da Husbonden med sin Familie og sit Tyende sad ved Bordet om Middagen og spiste, begyndte Pigen paa en Gang at le højt. En Tigger, som just var kommen ind og havde faaet et Fad Suppe, som han sad med paa Skødet og spiste, lod Fadet falde, saa det gik i Stykker. Medens Familien og fornemmelig Husbonden ærgrede sig over den skete Skade, blev Pigen ved med sin høje Latter, og først efter nogle Øjeblikkes Forløb kunde hun fortælle Aarsagen, hvorfor hun havde let. Hun sagde da, at der var kommen en hel Brudeskare af disse Underbosfolk; i Spidsen gik Musiken, og navnlig havde Tambouren blandt andre Kneb slaaet Fadet ud af Hænderne paa Tiggeren. Det øvrige Følge var stadselig klædt og glimrede af Guld; for Resten formaade hun ikke at beskrive det smukke Tog. Den næste Dag laa de Sager, som Pigen havde laant ud, paa Bordet i hendes Kammer.

DEN SORTE SKOLE

I den sorte Skole var Djævlen selv Læremester, og Lærlingene var især unge Mænd, som skulde være Præster; næsten enhver Præst forstod noget af Kunsten; andre var helt udlærte og havde til Gengæld paa visse Betingelser maattet forskrive deres Sjæl til Djævelen. En maatte f. Eks. i hele sit Liv kun bære en og samme uldne Undertrøje; en anden maatte kun barbere sig Lørdag Aften, en tredje kun gaa med eet Strømpebaand o.s.v. De fik saa af Djævlen Magt over Aanderne; især fik de Magt til at mane Spøgelser og Gengangere.

DET RØDE HALSBAAND

En Gang for mange Aar siden*) stod der et stort Bryllup i Sottrup. Tolv Par »ridende Svende« galopperede foran Vognen med Musikanterne. Efter den kom Brudevognen. Ved saadanne Lejligheder var der mange Tilskuere ved Kirken, og det var ogsaa Tilfældet her. Da Vielsen var endt og man atter forlod Kirken, udbrød en af Tilskuerne: »Nej, se hvilket smukt rødt Halsbaand Bruden bærer, det saa jeg ikke før!« Men ingen af de

*) Lorenzen: Minder fra Sundved, 1859.

øvrigte Tilskuere havde bemærket noget. Manden, der saa det, var nemlig født i Midnatstimen.

De unge Ægtefolk levede imidlertid et daarligt Samliv, saa Konen blev ked af Manden og forgav ham en Dag ved at komme Gift i Davregrøden. Men Misgerningen blev opdaget og Mordersken halshugget. — Det var det blodige Halssnit, Tilskueren havde set paa Bryllupsdagen.

FORVARSEL

Det var en Sommernat 1863. En gammel Fisker laa med sin Baad oppe ved Snogbækhage. Lige med et saa han mod Syd, mellem Storskoven ved Sottrupskov og Arnkil, at Sundet fyldtes med mørke Genstande, der, ligesom Baade, lydløst gled over mod Als. Da Fiskeren ikke kunde tænke sig, hvad det kunde betyde, roede han ned mod Sottrupskov. Men som han kom nærmere, forsvandt de mørke Genstande som i Taage, og han hørte og saa intet mere. Fiskeren var lidt underlig tilmode efter dette Syn, og han talte ikke derom, før efter den 29. Juni 1864. —

Det var netop et Aar efter, at Prøjserne gik over til Als i Baade. Fiskeren var Øjenvidne til Overgangen hin Juninat, og nu vidste han, hvad han havde set.

LIGSKAREN

En Bondemand i Snogbæk gik en Formiddag for mange Aar siden med sin Søn hjem fra Sottrup. Da de kom midt imellem begge Byer, trak Faderen pludselig Sønnen til Side og blev helt underlig til Mode. Han sukkede dybt; men paa Drengens Spørgsmaal, hvad der var i Vejen, sagde han: »Ingenting, min Dreng.« Men Faderen havde set en Ligskare komme dem i Møde, og det var netop hans egen Familie, der var i Skaren. — Tre Dage efter døde hans Kone.

(Efter Lorenzen).

TROLDBØGEN I SOTTRUPSKOV

I Sottrupskov stod der for mange Aar siden en uhyre

Bøg, der med sin store Krone bredte sig langt ud til alle Sider, — det var den saakaldte »Troldebøg«. I Sottrupskov boede der engang tæt nede ved Alssund en fattig, men rigtig lystig Musikant. Han kaldtes »Hans Spillemand«. En Nat havde Hans sammen med et Par andre spillet til et Bryllup i en af Nabobyerne. Det var langt ud paa Natten, da de gik hjem. Vejen var ufremkommelig, og det varede ikke længe, før de klagede over Træthed. »Hvem der nu havde en god Hest«, sagde Hans Spillemand. »Aah, ja, det var saamænd ikke sa galt«, gemælede den anden.

Næppe var de gaaet en halv Snes Skridt, før de saa en kulsort, opsadlet Hest staa bunden til et Led. »Hurra!« raabte Hans glad. »Her har vi jo, hvad vi ønsker, hvem vil nu sætte sig op?« Ingen syntes at have Lyst dertil. »Er der ingen anden, der vil, saa vil minsandten jeg«, sagde Hans og han svang sig op i Sadlen. Fnysende for Hesten afsted, som om den havde Vinger, og Gnister fløj ud af Næseborerne paa den. De øvrige Spillemand korsede sig ved dette Syn, og Hans følte sig heller ikke synderlig vel til Mode. Han anvendte al sin Magt paa at faa Hesten til at løbe langsomt, men forgæves. Endelig tabte han Taalmodigheden og raabte: »Nu for Fanden, staa dog!« Næppe var Ordet udtalt, før Hesten var forsvunden under ham og Fanden livagtig stod foran ham. Haarene rejste sig paa Hovedet af den stakkels Hans Spillemand og alt hans Mod og Lystighed var forbi.

»Du har kaldt paa mig, Mand! her er jeg! men til Straf skal du høre mig til!« sagde Djævelen. Skælvende fremstammede Hans en Undskyldning, men det hjalp ikke, Hestefodsmanden vilde have ham. Da Spillemanden imidlertid vedblev at trygle om Naade, blev Djævelen ked af denne Klage og sagde: »Naa, Hans, jeg vil forbarme mig over dig, du skal være fri i ti Aar, ja, for stedse, dersom du i den Tid aldrig vil nævne mit Navn mere!«

Hans blev glad, thi uagtet han ikke tog det saa nøje med at tage Fandens Navn i Munden, saa troede han dog

nok at kunne undgaa det, især naar det gjalt hans Liv og Salighed.

Efter en lang Vandring over Marker og gennem Skove kom Hans endelig hjem henad Morgenstunden. Om sit Eventyr talte han aldrig, for ikke at komme til at nævne Djævelens Navn. — Hvem der havde kendt Hans Spillemand før, mærkede snart den Forandring, der var foregaaet med ham, hans Lystighed var næsten ganske borte, og han bandede ikke mere. Saaledes gik Tiden, og de ti Aar var næsten omme. Men en Nat i Slutningen af det fastsatte Tidsrum kom han sildig hjem fra en Lystighed. Da han havde tilbagelagt en lang Vej, var han træt og sulten. Han tændte derfor Ild paa Skorstenen, for at koge sig en Grød, men hvordan det nu gik eller ikke gik, Hans kom til at vælte Gryden, saa Grøden løb i Ilden. »Saa for Fanden!« udbrød han da ærgerlig, men næppe var Ordet sagt, før Djævelen stod ved Siden af ham. »Tænkte jeg det ikke nok, at du ikke kunde undgaa mig, bitte Hans!« grinte Fanden fælt, og dengang hjalp der ingen »kære Mo'r«. Hans maatte med, hvor nødig han vilde. Vejen førte dem gennem Sottrupskov, hvor Hans saa ofte i Barndoms Dage havde leget med sine Skolekammerater.

Som han nu gik, bemærkede han først, at han havde sin Violin i Haanden, hvilket han forhen i sin Bestyrtelse ikke havde lagt Mærke til. Et Suk undslap den stakkels Mand, da han betragtede det kære Instrument, som han nu for stedse skulde tage Afsked med. Pludselig paakom der ham en usigelig Lyst til endnu en Gang at høre dens Toner, og han begyndte at spille en Vals. Men ikke saa snart begyndte han at spille, før Fanden midt i et Krat af unge Bøgeris, Tjørn og andre Buske begyndte at danse, og jo stærkere Hans spillede, desto hurtigere gik Benene paa Hestefodsmanden. Fanden raabte til Hans, at han skulde holde op, men da Hans Spillemand saa, hvordan det hang sammen, spillede han naturligvis saa stærkt, han kunde. Endelig maatte Fanden give tabt, han lovede Spillemanden Frihed for stedse, dersom han blot vilde holde op. Hans blev glad, men han vedblev at drille Fanden lidt endnu, indtil denne endelig ved sin Oldemor havde svoret

ham, at han ikke mere skulde lide nogen djævelsk Overlast. Da holdt Spillemanden op, thi han vidste godt, at Fanden ikke turde bryde denne Ed. Slukøret maatte Djævelen gaa sin Vej, men let tilbens ilede Hans hjem og lavede sig en kraftig Mad, som han ogsaa kunde trænge til. Men fra den Tid af bandede Hans aldrig mere.

Alt det Krat, Djævelen saaledes havde danset sammen, blev ogsaa i Fremtiden ved at vokse sammen og deraf opstod den store »Troldbøg«. — Bøgen er allerede forsvunden i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

DJÆVELENS BRUDEDANS

I Sundved var der engang en rig Mand, der havde en eneste Datter, som hed Karen. Hun var meget smuk og havde mange Bejlere; men hun var desværre ogsaa meget hovmodig og afviste dem alle. Den, som holdt længst ud var Naboens Søn; men da han blev ved at overhænge hende, sagde hun til sidst engang: »E Trold maa tej mæ, hvornæ'r æ vil ha dæ!«

Men det gik nu saaledes, at Frierne efterhaanden blev borte, og Karen blev en halvgammel Pige, saa at hun til sidst alligevel tog til Takke med Naboens Søn. Paa Bryllupsaftenen, da Brudedansen skulde gaa for sig, kom en fremmed Mand, klædt i kulsort Dragt, ind i Stuen og gik lige hen til Bruden. »Din Brudgom danser ikke,« sagde han, »maa jeg byde dig Brudedansen?« Hun gav ham Haanden og dansede med ham; men midt under Dansen fløj han ud af Vinduet med hende; man hørte et eneste Jammerskrig ude fra Mørket, og saa var alt forbi.

Djævelen var kommen for at hente sit Bytte og drejede nu Halsen om paa Bruden ude ved Gaardledet.

(Efter Lorenzen).

FØLGENDE ANNONCØRER

fra Firmaer og Haandværk, Handel og Industri har virksomt bidraget til, at dette Skrift kunde udgives.

Vi takker for Hjælpen og beder vore ærede Læsere om at støtte disse Annoncører.

UDGIVEREN

GULDSMEDEMESTER

FRITZ MATZEN

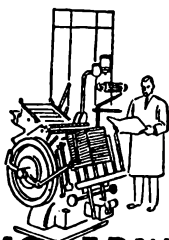
PERLEGADE 33 — SØNDERBORG

N. K. KRISTENSEN

Malermester

(Carl Hansens Eftf.)

Telefon 3417 — Sønderborg

**MODERNE
BOGTRYK**

**Sønderborg
Bogtrykkeri**

St. Rådhusgade 8

Telefon 3479

Fr. Tingleff

KAFFERISTERI

Sønderborg

A. Pallesen

Aut. Elektroinstallatør

Augustenborg, Telefon 9

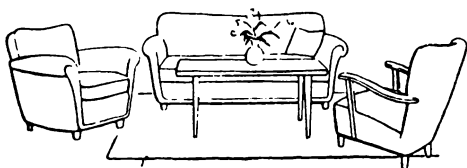
Brino Kock

AUTORISERET

FORHANDLER

Sønderborg . Telefon 2451

Møbler
Gulvtæpper
Malerier

*Kom ind og se vort store Udvalg
og de smaa Priser.*

**Sønderborg Møbel-
og Auktionsforretning**

Mariegade 1 - Sønderborg - Tlf. 2076

*. . . hver Dag friske afskaarne Blomster
fra eget Gartneri*

ACACIA
Jernbanegade 16
Telefon 1985

JOHANN JÜRGEN JENSEN
Ll. Raadhusgade 21
Telefon 2020

LORENZI & SCARABELLO

Terrazzo og Kunstgranit

Alsgade 9 - Værksted: Alsgade 3 - Telefon 2343

Hotel Dybbøl Banke

TELEFON 3411

Anbefaler vore Lokaler til større og mindre Selskaber

1. kl. Køkken og Bctjening

Tscherning Hansen

K. Anthonsen

Murermester

Parkgade 64 — Sønderborg

Nordborg Sparekasse

Netzler Efters.^{ca}/_s

SØNDERBORG

TELF 3677 FL LINIER

— PAPIR EN GROS —

Hans Hansen & Co A/S

Telf. 2772

Dame- og Herrekonfektion
Sønderborg

— det førende Handelshus

NATORP

AUT. INSTALLATØR

TELF. 2660

Lille Rådhusgade 43
Sønderborg

Specialforretning i
elektriske Installationer

Lamper
Lysekroner
Køleskabe
Komfurer
og alt dertil
hørende

P. VILLADSEN

Entreprenør- og Byggeforsretning

Sønderborg

Broager Sparekasse

S. I. T. O. S.

Sønderborg Internationale Turist- og Selskabskørsel

*Selskaber fra 12 til 200 Personer
befordres i egne Vogne*

M. G. HERMANSEN

Telf. 1560

Helmer & Jørgensen

Indehaver: Viggo Jørgensen & Søn

Sønderborg

Altid først med Nyhederne

Brødr. Jørgensen

St. Raadhusgade 5 - Sønderborg

Telefon *3774

Folkebanken

for Als og Sundeved

Sønderborg

Axel Helmer

Kgl. Hofleverandør

SØNDERBORG

Hans Jürgensen^{A/S}
SØNDERBORG

Jernbanegade 26-28 — Telf. *1754

*Herre-beklædning . Dreng-beklædning
Sportsbeklædning*

Ryg Virginia Rose

Christian Plett

TELEFON 1833

E. Plehn

Aut. Elektro-Installatør

Oehlenschlägersgade 2 Sønderborg Telefon 2883

*Alt Arbejde udføres til Deres fulde Tilfredsheit
og paa billigste Maade*

HANDELSBANKEN I SØNDERBORG
Filial af Aktieselskabet Københavns Handelsbank

Spare- og Laanekassen for Ulkebøl Sogn
i Sønderborg

Shell Service Station
ved M. Hansen

Alsgade 2 Sønderborg Tlf. 1932

BENDIX VASKEAUTOMAT
– *den fuldautomatiske Vaskemaskine* –
Anvendes af over 3 Mil. Husmødre Verden over
Forlang Katalog og Demonstration.

E. COLLIN
Telf. 2359

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

HYPOTHEK- OG VEKSELBANK

Aktieselskab

SØNDERBORG AFDELING

Christian Schmidt
ved Colosseum
Sønderborg

Kulhandel Aktieselskab

SØNDERBORG

Telefon 2144 (4 linier)

A/S Sønderborg Trælasthandel

TELEFON 2776 - 2777

Kleinstrup Pedersen

Perlegade 21 - Telefon 2744

URE OG BRILLER

Export-Bryggeriets

Mineralvandsfabrik

Sønderborg - Telefon 2980

ULRICH JOHANNSEN

GULDSMED

Grundlagt 1843

Sønderborg

Perlegade 24

Fa. **Heinrich Petersen** . **Sønderborg**

Byggematerialer Brændsel

Telefon 3103

Fa. K. GRIMSTRUP

URE - GULD - SØLV

Perlegade 19 - Telefon 1707

CHR. DANIELSEN
KOLONIAL OG DELIKATESSER

Perlegade 59 - Sønderborg

Telefon 2311

Sønderborg Bys Sparekasse

Kolonial
Køkkenudstyr

Specialitet:

KAFFE

P. H. Kolmos

Nordborg Telf. 20

KAFFEN
er
ekstra
god
FRA

Sønderborg Kaffe
risteri
Math. Lorenzen

Den er altid velplejet, og så er den hver dag friskbrændt!

FODTØJ *saa*

Anker Holst

— det store Udvalg - de smaa Priser

Sønderborg Kreditbank

Filial af Aabenraa Kreditbank A/S

Telefon 3246 - 3247

Besøg Colosseum

GOD MAD — GOD BETJENING

P. SCHMIDT

Perlegade 39

Telefon 2108

N. S. U. A. J. S. MATCHLESS

Motorcykler

GOGGO SCOOTER

QUICKLY KNALLERT

J. STAUGAARD

Sønderborg - Kastanieallé 2 - Tlf. 3375